

Het hoofdaanvalfront van Port Arthur en zijn nabijverdediging,¹⁾

DOOR

D. VAN DEN BERG,

Eerste-Luitenant-Adjutant b/h Regiment Genietroepen.

(Vervolg van blz. 232.)

Bij het transporteeren van dooden en gewonden, het aanvoeren van mitrailleurs, munitie, zandzakken, proviand, enz. naar de troepen in voorste linie, vaak onder werkzaam vijandelijk vuur, waren de 8.000 à 10.000 Chineesche koelies, die het belegeringskorps ten dienste stonden, van zeer veel nut.

Van 25 Augustus tot medio September duurde de voorbereiding: aanvulling van de geleden verliezen, versterking der belegerings-artillerie, enz. Bovendien werden de verschillende werkzaamheden, vooral later, belangrijk vertraagd door de voortdurende uitvallen der verdedigers, die daarbij af en toe succes hadden en er somwijlen in slaagden, een gedeelte van den door de Japanners verrichten arbeid weder ongedaan te maken.

Reeds in den avond van den 24sten Augustus waren de belegeraars begonnen, Oost- en West-Panloenschan door gemeenschapsloopgraven met het terrein achter den spoordijk in verbinding te brengen. Van eerstgenoemd werk liep ééne loopgraaf, die als gezwinde sappe werd gemaakt en reeds den 26sten gereed was, langs de steile berghelling naar beneden, ging vervolgens in een hollen weg over, kruiste op \pm 500 M. vóór het werk eene hoogterug, en voerde verder in den dooden hoek naar den spoordijk; eene tweede daalde langs de linker berghelling naar beneden en ging 200 M. meer voorwaarts eveneens in een hollen weg over. Van West-Panloenschan ging eene loopgraaf langs de linker helling in de richting van de kloof, die de redoute van Haschimakgama scheidt, en ging 400 M. vóór het werk over in een naar de spoorlijn voerende donga. Beide laatstbedoelde gemeenschapsloopgraven waren, ofschoon daaraan des daags en des nachts werd gearbeid, eerst den 30sten Augustus voltooid.

In den morgen van dien zelfden dag namen de verdedigers uit Erloengschan waar, dat de vijand in den loop van den nacht op de circa 1400 M. van het fort verwijderde hoogten aan de overzijde van de spoorlijn eene lange loopgraaf, hun eerste parallel, hadden aan-

1) Erratum. Blz. 224, regel 10 en 11 v. b. de woorden: »vervolgens wisten zij ongezien den hoofdtak van den Muur te bereiken. Toen evenwel werden zij« te vervangen door: „zonder dat zulks door de verdedigers werd waargenomen. Spoedig daarop evenwel werden de Japanners”.

gelegd, 1) die, nadat over dag de werkzaamheden waren gestaakt, den volgenden morgen naar beide zijden aanzienlijk bleek te zijn verlengd. Den 2^{en} September werd ook tegenover Noord-Kikwanschan op 1000 à 1200 M. afstands eene parallel geopend, die met haar rechter uiteinde bij de naar Oost-Panloenschan voerende gemeenschapsloopgraaf aansloot.

Aangezien het vuur der Russische artillerie blijkbaar de gemeenschap tusschen de parallel en de achterwaarts gelegen stellingen dreigde te verstoren, werd die parallel in den nacht van 2/3 September met het dorp Dapalidsjoean (1½ KM. benoorden Oetsiafan) verbonden, terwijl den 3^{en} in de parallel tegenover Noord-Kikwanschan 2 batterijen voor veld- of berggeschut bleken te zijn aangelegd, welker schietgaten overdag met behulp van deuren werden gemaskeerd.

In de volgende dagen werd het noordelijke gedeelte van het dorp Palidsjoean met de parallel verbonden en werd de rechtervleugel der Japansche stelling beveiligd door het aanleggen van eene batterij, die tegen uitvallen, zoowel uit Koeropatkinfort als uit de Spoorwegredoute, zou hebben op te treden.

Den 4^{en} September legden de Japanners vóór den rechtervleugel hunner stelling in West-Panloenschan een tweetal tirailleurloopgraven aan, waarin eene wacht werd opgesteld. Onder dekking daarvan begonnen zij aan een overgang over de kloof, die hen van Haschimakyama scheidde; tot doorlating van het water werd in het midden daarvan eene, met zandzakken gedekte brug gebouwd. Na voltooiing van dien overgang begonnen zij den aanleg van naderingsloopgraven tegen Haschimakyama.

Versterking van
het hoofdaanvals-
front.

Ook aan Russische zijde zat men in dezen tijd niet met de handen in den schoot. In de eerste plaats bleek het noodig, de talrijke achter den Chineeschen Muur liggende lijken van gesneuvelden ten spoedigste te begraven, met het oog op den ondraaglijken stank, dien zij, in de zonnehitte tot ontbinding overgegaan, weldra verspreidden. 2) Deze taak werd opgedragen aan, uit Chineezzen bestaande arbeidersafdeelingen, die dezen dienst tot aan het einde van het beleg verrichtten. Aangezien de bodemgesteldheid dezen arbeid zeer bemoeilijkte, werden de te graven putten niet dieper gemaakt, dan volstrekt noodzakelijk was, en slechts met eene dunne laag grond overdekt, zoodat nog maanden daarna armen en beenen hier en daar in de hoogte staken. Het evacueeren der gewonden moest, volgens Russische berichten, worden opgegeven, omdat de Japanners de daarmede be-

1) Als gevolg van de bezetting van de Panloenschan-redouten, werden alzoo eerst de verbindingsloopgraven gemaakt, beginnende met het gedeelte aan 's vijands zijde, en daarna de eerste parallel aangelegd, een in den sappeoorlog merkwaardig verschijnsel.

2) De soldaten van de Japansche bezetting der Panloenschan-redouten, die daarvan eveneens zeer veel hinder ondervonden, droegen, ter bescherming daartegen, in kamfer gedrenkte doeken voor het gelaat.

laste zieke dragers beschoten; menig gekwetste stierf aldus, dicht nabij de eigen stellingen, een verschrikkelijken dood.

Voorts hadden de gebeurtenissen van den nacht van 23/24 Augustus, waarvan de kans op eene herhaling niet uitgesloten was, bewezen, dat het noodzakelijk was, de versterking van den Chineeschen Muur, waaraan tot dusver weinig aandacht was gewijd, met kracht ter hand te nemen, en den Muur sterk te bezetten. De borstwering werd met zandzakken versterkt en van schietgaten en scherfvrije dekkingen voorzien, terwijl onder of dicht nabij het banket voor de schutters tal van kleine schuilplaatsen werden gemaakt. Aangezien vooral het vak van den Muur van Werk P tot Oost-Panloenschan, na de bezetting van de redouten door de aanvallers, veel te lijden had van het vuur uit laatstgenoemd werk, en de vakken Oost-Panloenschan—Batterij H en West-Panloenschan—Erloengschan vanaf den Takoeschans werden geënfilerd, was de aanleg van een groot aantal traversen dringend noodzakelijk. Voorts moesten vooral in die vakken, met het oog op de sterke bezetting, grootere schuilplaatsen worden gebouwd, waarvan er vóór den gewelddadigen aanval slechts twee (nabij den toegang tot West-Panloenschan) aanwezig waren.

De veiligheid van den doorgang tusschen den Muur in het vak West-Panloenschan—Erloengschan en de Rotsachtige Hoogte werd verzekerd door den aanleg van onderling verspringende traversen, die beurtelings tegen een van beide aansloten. Verder werden op 25 à 30 M. vóór den Muur ijzerdraadnetten aangelegd. Vóór het vak West-Panloenschan—Erloengschan werd bovendien nog eene electriche ijzerdraadversperring ingericht, waarvóór een 7-tal marine-torpedo's werden gelegd; het ontstekingsstation daarvoor werd gevestigd in den gebetonneerden waterafvoerkoker onder het glacis van Erloengschan (verg. Jaargang 1910, blz. 845).

Aangezien al deze werkzaamheden door de Japanners nagenoeg niet belemmerd werden, liepen zij vrij vlot van stapel en verkeerde de Muur, behoudens de aanwezigheid van een voldoende aantal schuilplaatsen, medio September in goed verdedigbaren toestand.

De loopgraven, die de bezetting van af den 19^{en} Augustus had aangelegd op de hoogte, waarop Batterij H gelegen was, werden verdiept, en verbonden met de nieuw-aangelegde loopgraven op den Wantai-heuvel, waardoor de bres in de hoofdverdedigingslijn door een retranchement werd afgesloten. Als opstellingsplaatsen voor de vakreserves werden, ten einde dezen meer dekking te verschaffen, aangewezen de steile keelhellingen van Batterij R, Wantai, Batterij H en de Rotsachtige Hoogte, waartegen lichte schuilplaatsen van planken werden gebouwd. Voor de algemeene reserve werden soortgelijke schuilplaatsen gebouwd bezuiden den Mitrofaniew-Berg, waar ook ten behoeve van den staf van het noordoostfront onderkomens werden ingericht.

Ter flankerende ondersteuning van Noord-Kikwanschan en

Erloengschan, welke dezen steun tot dusver van de Panloenschan-redouten ontvingen, werden op last van Generaal KONDRATENKO aan of dicht achter den Chineeschen Muur een 6-tal batterijen, elke voor 2 vuurmonden, aangelegd, welker plaats den 1sten September werd uitgezocht; dit geschut zou zuiver als remise-geschut optreden: het werd ondergebracht in schuilplaatsen en zou eerst te voorschijn worden gehaald, wanneer stormende colonnes zich vertoonden. Ter flankering van Noord-Kikwanschan werden deze batterijen aangelegd: links van Oost-Kikwanschan, tusschen Batterij M en Wantai, en tusschen laatstgenoemd werk en Batterij H. Ter ondersteuning van Erloengschan en ter verdediging van het vak Oost-Panloenschan—Erloengschan werden zij aangelegd: op den linkervleugel van Batterij H (2 5,7 cM. kanonnen), aan den toegang naar West-Panloenschan (2 snelvuurkanonnen), en meer westwaarts vóór de Rotsachtige Hoogte (2 stalen kanonnen). In den nacht van 1/2 September werd de bouw dezer batterijen aangevangen; aangezien echter de beide eerste veel grond vereischten, de overige diep in den harden bodem moesten worden ontgraven, en ook ten behoeve van de schuilplaatsen veel grondvervoer noodig was, vorderde een en ander circa 2 weken tijd.

De aan de vestingartillerie tijdens de Augustus-stormen toegebrachte verliezen ¹⁾ noodzaakten de verdedigers, die niet over eene geschutreserve beschikten, een 4-tal 15 cM. kanonnen van het minder bedreigde westfront en een 30-tal vuurmonden van de oorlogsschepen naar het hoofdaanvalsfront over te brengen. Het 15 cM. geschut werd circa 1 KM. bezuiden Oost-Kikwanschan, de marine-vuurmonden (12 cM., 7,5 cM., 4,7 cM. en negenponders) op de Marine-Bergen (achter Batterij M) opgesteld, alwaar volkomen gedekte batterijen waren aangelegd; als waarnemingsposten dienden Wantai, de Besymjannaja, en de ± 1300 M. bezuiden Oost-Kikwanschan gelegen Groote Berg.

Reeds sedert den 17^{en} Augustus waren op last van Generaal KONDRATENKO op de hoogten achter het interval Noord-Kikwanschan—Erloengschan enkele loopgraafjes aangelegd, om den tegenstander, bij eene eventueele doorbreking van de voorste linie, tot de aankomst van de reserve op te houden (zie blz. 83). Aangezien de enkele reeds aangelegde loopgraven bij den nachtelijken aanval haar doelmatigheid bewezen hadden, beval Generaal SMIRNOW terstond na het einde der stormen, welke tot staking der werkzaamheden hadden gedwongen, de voortzetting daarvan. Zoowel ten gevolge van de gesteldheid van den bodem, als omdat slechts 1 compagnie voor dien arbeid beschikbaar was, vorderde deze slechts langzaam. Einde Augustus waren op den Mitrofaniew- en den Wladimir-Berg loopgraven voor staande schutters, op den Laperowaja-Berg en den Besymjannaja

1) In de dagen van 19—24 Augustus waren 3 15 cM. Canet-kanonnen, 4 15 cM. kanonnen, 1 10,6 cM. kanon, 6 8,7 cM. kanonnen, 4 7,5 cM. kanonnen en 1 21 cM. Armstrong-kanon onbruikbaar geworden.

loopgraven voor knielende schutters aanwezig. In de volgende maand werd deze arbeid ijverig voortgezet.

Nadat de verdedigers gedurende de geheele laatste week van Augustus te vergeefs hadden getracht, de Japanners door geschutvuur van Wantai en omliggende hoogten tot ontruiming van de Panloenschan-redouten te noodzaken, gingen zij met tegenloopgraven tot den aanval op die werken over.

Den 31sten Augustus te 11 uur des avonds werd door eene afdeeling van 16 sappeurs en 40 infanteristen een aanvang gemaakt met den aanleg van naderingsloopgraven van zigzagvormig tracé van Batterij H tegen de ruimte tusschen de beide naar Oost-Panloenschan voerende

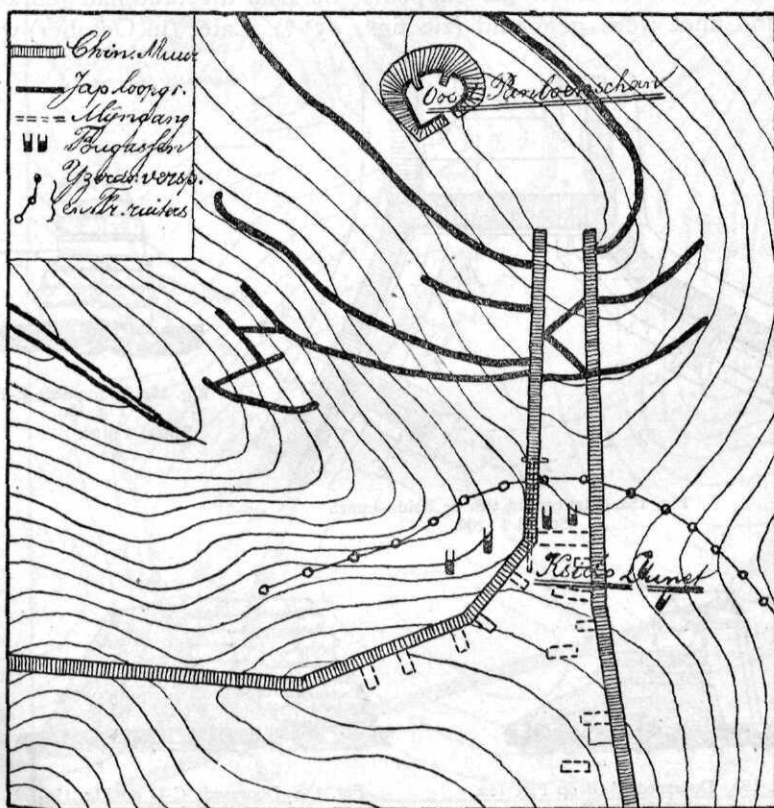

Fig. 14. Russische aanvalswerken tegen Oost-Panloenschan.

takken van den Chineeschen Muur, die als het ware eene gedekte gemeenschap naar die redoute vormden. Reeds na een half uur echter moest men dezen arbeid opgeven, omdat de stank van de talloze lijken het voortwerken ten eenen male onmogelijk maakte.

Daarom werden den volgenden avond de werkzaamheden meer

voorwaarts hervat, bij den hoek van den Chineeschen Muur tegenover Wantai (zie fig. 14), alwaar reeds na 5 uren twee 1,80 M. hooge traversen ter dikte van 2 rijen zandzakken gereed waren; deze traversen, waarvoor circa 40 zandzakken per stuk noodig waren, werden op 40 cM. onder den bovenkant van schietgaten, en voorts van horizontale dekkingen voor de schutters voorzien. Met soortgelijke traversen werd voorwaarts gegaan, en den 10^{en} September waren er aldus 17 gemaakt. Den 3^{en} waren de Russen er intusschen in geslaagd, aan den 4,50 M. breeden ingang van bovenbedoelde gemeenschap naar Oost-Panloenschan over de volle breedte eene zandzakborstwering aan te leggen, welke met de aansluitende, achterwaarts voerende gedeelten van den Muur en de twee eerstvolgende traversen een soort van lunet vormde, die, naar den luitenant der sappeurs, die haar tot stand had gebracht, Ksido-Lunet werd genoemd (zie figⁿ. 15^{a-d}). Later (in October) werd

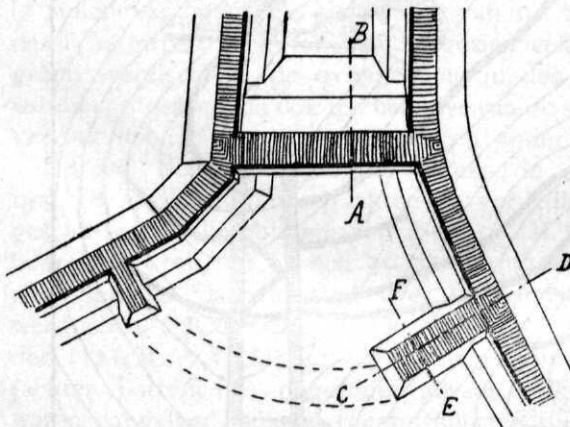

Fig. 15a. Plattegrond van de Ksido-Lunet.
Schaal 1 : 200.

Fig. 15d. Doornede E-F op
Fig. 15a.
Schaal 1 : 100.

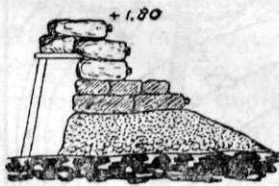

Fig. 15b. Doornede A-B op Fig. 15a.
Schaal 1 : 100.

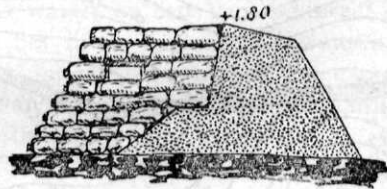

Fig. 15c. Doornede C-D op Fig. 15a.
Schaal 1 : 100.

op bevel van Generaal FOCK de open ruimte tusschen de beide traversen in de keel, met vrijlating van een smallen ingang, eveneens door eene zandzakborstwering afgesloten, waardoor de lunet in eene redoute werd hervormd.

Den 31sten Augustus werd ook tegen West-Panloenschan de sappeaanval geopend. Ter linker- (west-) zijde van den naar dit werk voerenden tak van den Chineeschen Muur (zie fig. 16) werden met de gezwinde

sappe, 1,06 à 1,37 M. diepe gemeenschapsloopgraven van zigzagvormig tracé met een 0,42 M. hoogte, uit ééne of twee rijen zandzakken bestaande borstwering, aangelegd. Een gedeelte daarvan was als geblindeerde gang ingericht, van waar een vijftal schutters het terrein onmiddellijk vóór den Muur onder vuur namen. Deze loopgraven werden, van de opening in den Muur, over eene lengte van circa 120 M.

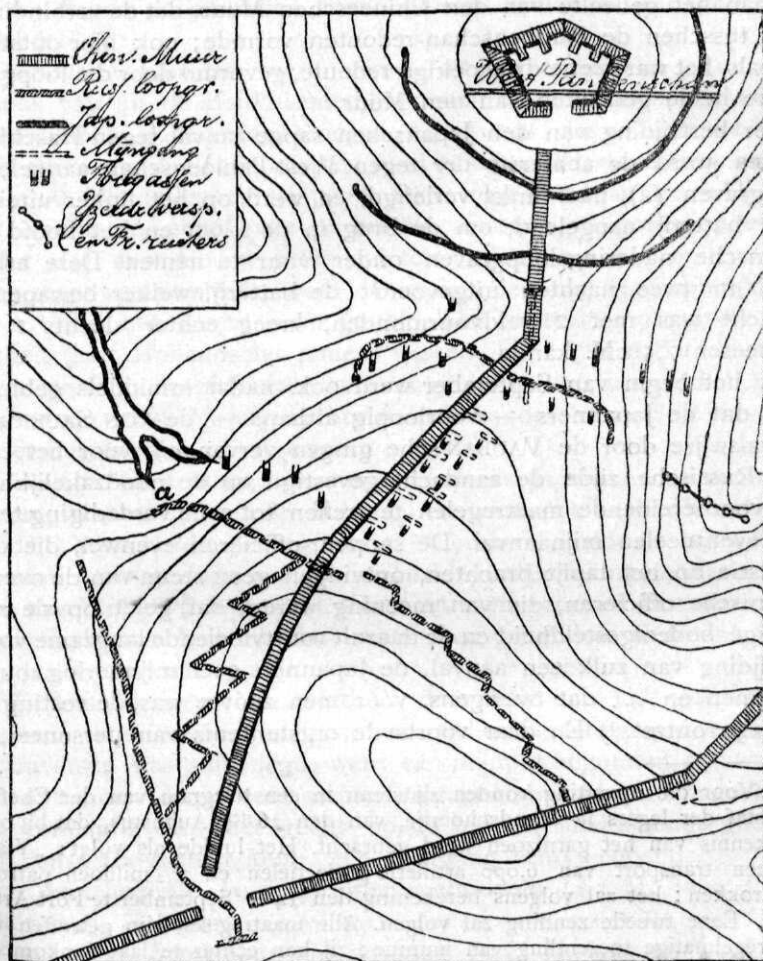

Fig. 16. Russische aanvalswerken tegen West-Panloenschan.

daarlangs voortgezet; op het toen bereikte punt werd, nagenoeg loodrecht op den Muur, eene bijna 42 M. lange loopgraaf aangelegd, 0,76 M. diep en met eene borstwering van 1,67 M. hoogte. Vandaar uit werd den 4^{en} September de ter plaatse 3,20 M. dikke Chinese Muur met eene soort van mijn gang doorbroken, waarna aan de

rechterzijde daarvan met traversen werd voortgewerkt. Deze, 13 in getal, werden échelonsgewijze, en beurtelings tegen den Muur aansluitende aangelegd; zij bestonden uit twee rijen zandzakken, waren 1,83—2,59 M. hoog en 4,27—7,32 lang.

Ten slotte werd, circa 90 M. vóór het punt, waar de Muur doorbroken was, vóór de traversen eene tirailleurloopgraaf aangelegd; ook werd de reeds vroeger bedoelde loopgraaf ter rechterzijde verlengd tot aan het gedeelte van den Chineeschen Muur, dat de verbindingslinie tusschen de Panloenschan-redouten vormde; ook hier ontstond dus als het ware eene driehoekige redoute, gevormd door die loopgraaf en de beide gedeelten van den Muur.

Ter bestrijding van den Japanschen sappe-aanval tegen Haschima-kyama werd de achterste der tegen West-Panloenschan aangelegde loopgraven (a) naar links verlengd, en werd op het linker uiteinde eene batterij aangelegd, om de brug in de kloof en het hoofd der Japansche naderingsloopgraven onder vuur te nemen. Deze arbeid werd in twee nachten uitgevoerd; de batterij, welker bewapening gedacht was met 2 veldvuurmonden, kreeg echter slechts 1 oud Chineesch 7,5 cM. kanon.

De tegen-mijn-
aanval der Rus-
sen.

In het begin van September werd ook, nadat inmiddels gebleken was, dat de Japanners — voorloopig althans — de VON SAUER'sche aanvalswijze door de VAUBAN'sche gingen vervangen, voor het eerst aan Russische zijde de aandacht gevestigd op de noodzakelijkheid, om voorbereidende maatregelen te treffen tot eene verdediging tegen een eventueelen mijnaanval. De sappeur-officieren evenwel, die deze quaestie op het tapijt brachten, ontvingen geen steun van de overige technische officieren, die van meening waren, dat, gelet op de rotsachtige bodemgesteldheid en de daaruit voortvloeiende langzame voortschrijding van zulk een aanval, de Japanners geen mijnoorlog zouden beginnen en . . . dat overigens, vóór men zóóver was, de vesting wel zou zijn ontzet.¹⁾ En daar voorts de ontstentenis van personeel, dat

1) Voor die opvatting vonden zij steun in een telegram van den Chef van den staf der legers in Mandschoerije, van den 26sten Augustus, dat bij order ter kennis van het garnizoen werd gebracht. Het luidde als volgt: „Via . . . is een transport van 6.000 artillerie-projectielen en 3½ miljoen patronen vertrokken; het zal volgens berekening den 14^{en} September te Port Arthur zijn. Eene tweede zending zal volgen. Alle maatregelen zijn getroffen voor de regelmatige toezending van munitie; zij kan echter te laat aankomen en moet dus met spaarzaamheid verbruikt worden. Het leger is beziel met den wensch, de dappere verdedigers van Port Arthur te ontzetten; het wacht echter nog op de aankomst der bergartillerie en van het 1ste legerkorps, die einde Augustus zal plaats hebben. De aanval zal krachtig en beslissend zijn. Behalve op de verbinding via Chifoe wordt gerekend op het gebruik van de uit Port Arthur toegezonden 45 postduiven, die zich bij den staf bevinden. Gij wilt dit wel aan den inspecteur van het postduivenstation, der vesting mededeelen. In het algemeen willen wij de duiven bewaren voor het tijdstip van den opmarsch tot ontzet van de vesting, om eenheid te brengen in de operatiën van het Mandschoerij'sche leger en van de bezetting”.

in dezen tak van dienst geoeffend was, een groot bezwaar opleverde, besloot de vestingstaf, aanvankelijk, niet tot eene voorbereiding van de mijnverdediging over te gaan.

Tegen het midden van September werd evenwel toch de wensche-lijkheid daarvan ingezien, werd derhalve een aanvang gemaakt met mijnwerkzaamheden vóór Koeropatkinfort en de Tempel-redouten, en werd het besluit genomen om, behalve met sappen, ook met mijnen tegen de door den vijand bezette Panloenschan-redouten op te treden.

Dienovereenkomstig werd den 10^{en} September te 9 uur des avonds van uit de Ksido-Lunet begonnen aan een mijnput, waaraan 2 man met 2 aflossings-ploegen tot 3 uur des nachts werkten; toen was de put 1,83 M. diep en werd van daar uit, onder eene helling van 1:6, een mijngang geopend. Den volgenden dag werd, bij wijze van ventilator, eene (van de marine afkomstige) pomp opgesteld. Nadat des avonds het personeel tot 3 ploegen van 1 onderofficier en 3 man was versterkt, werd den volgenden dag (12 September) te 10 u. v.m. het eerste raam gesteld. Des avonds te 9 uur waren 4 vakken (met Hollandsche ramen) gereed; den 13^{en}, nadat er nog 5 waren gesteld, bereikte men vasteren grond en kon dus, op de bereikte diepte van 3,35 M., verder horizontaal zonder toepassing van eene bekleeding worden voortgewerkt.

Den 17^{en} September, toen men reeds de Japansche mineurs kon hooren, was de gang 4,88 M. lang. Aanvankelijk vorderde men gemiddeld 2,59 M. daags; na den 21sten evenwel daalde de dagelijksche praestatie ten gevolge van de herhaalde onderbrekingen, alarmeerin-gen, enz., tot 0,76 à 2,14 M. En toen men eenmaal den meer rots-achtigen bodem had bereikt, kwam men gemiddeld slechts 0,30 M. per dag voorwaarts.

Bij West-Panloenschan werd in den nacht van 14/15 September eveneens de mijnarbeid aangevangen. Achter de loopgraaf, welke vóór de traversen was aangelegd, werd een mijnput begonnen, van waaruit den 17^{en}, toen de put eene diepte van 2,44 M. had bereikt, ongeveer in het verlengde van het recht op de redoute aanlopende gedeelte van den Chineeschen Muur, een mijngang werd geopend.

In den beginne vorderde men gemiddeld 1,83 M., later slechts 0,61 à 1,67 M. daags.

Den 28sten September was de gang 15,55 M. lang en werd eene wending van 165° naar links gemaakt.

Ten einde de Japanners als het ware te intimideeren en hen te nopen, hun aanvalswerkzaamheden tegen Haschimakyama op te geven, werd den 6^{en} September uit de loopgraaf van dat werk tegen de voorste Japansche sappe door een 12 man sterke ploeg, onder toezicht van een onderofficier en 3 soldaten der pioniers, een mijngang geopend, in de verwachting, dat de aanvallers bij het hooren van dezen arbeid hun nadering zouden staken. In den beginne

bestond de bodem uit lossen steengrond, zoodat de verdedigers per etmaal 10 à 12 M. vorderden. Naarmate men verder kwam, werd evenwel de rotsbodem meer samenhangend, weshalve de afmetingen van de gang van $0,90 \times 1,35$ M. op $0,90 \times 1,05$ M. werden teruggebracht. Ook hier moest, bij gebrek aan ander gereedschap, uitsluitend met breekijzers worden gewerkt, zoodat het wenschelijk bleek, bij zeer zware rotsblokken de gang om te leggen; deze kreeg aldus een zigzagvormig beloop.

Den 18^{en} September was de Japansche sappe genaderd tot circa 40 M. vóór de Russische loopgraaf en \pm 15 M. vóór de ijzerdraadversperring; de mijngang reikte op dat tijdstip ongeveer tot halverwege de hindernis. Toen evenwel bemerkten de aanvallers blijkbaar het doel der bezetting; althans, zij rukten met hun sappe niet verder voorwaarts, doch bogen haar in eene der volgende nachten over eene lengte van 7 à 8 M. naar links om, evenwijdig aan de versperring. Ten einde dat omgebogen gedeelte in de lengte te kunnen bestrijken, werd nu door de verdedigers eene (in Mei te voren) links van Haschimakyama aangelegde loopgraaf tot achter dat werk verlengd en aldaar door eene kleine ombuiging afgesloten. Ten gevolge van het enfileerende vuur, dat van daar op de werkende Japanners werd afgegeven, gingen dezen circa 15 M. terug, en begonnen, uitgaande van de kloof tusschen Haschimakyama en West-Panloenschan, eene nieuwe tirailleurloopgraaf, evenwijdig aan de vorige, aan te leggen.

Het bombardement werd intusschen geregeld voortgezet, terwijl omgekeerd de Russische artillerie, ook die van de kustbatterijen, regelmatig des aanvallers werkzaamheden beschoot. Aangezien evenwel de munitievoorraad der vestingartillerie tot spaarzaamheid aanmaande werd haar vuur niet met zooveel kracht onderhouden, als wel wenschelijk ware geweest.

Wijziging in de bevelvoering aan Russische zijde.

In de bevelvoering was in het laatst van Augustus eenige verandering gekomen. Het geheele landfront werd namelijk verdeeld in drie sectoren, waarvan de oostelijke, van de West-Kruis-Batterij (N°. 22) tot aan het nabij de spoorlijn gelegen arsenaal, met ingang van den 24sten werd gesteld onder bevel van den Generaal-Majoor NADJAIN, commandant van de 2^e brigade der 4^e divisie. Hem werden toegevoegd: als chef van den staf — de Kapitein van den generalen staf STEPANOW; als commandant der vestingartillerie — de Luit.-Kolonel STOLNIKOW; als commandant van vesting- en veldartillerie te zamen — de Kolonel MECHMANDAROW.

Sterkte van het garnizoen.

Wat de sterkte van het garnizoen aangaat, deze bedroeg den 14^{en} September 38.273 man, behalve de matrozen. (In een op 19 Augustus gehouden zeeraad was n.l. besloten, dat de vlootbemanning, behalve het personeel, dat noodig was, om van de, in de haven voor anker liggende, schepen het vuur te onderhouden, op het landfront zouden dienst doen). Het aantal geweren (zonder artillerie en hulptroepen) bedroeg, met inbegrip van 2240 matrozen, 20.500. De verliezen over

de maand Augustus beliepen 133 officieren en 8175 man aan dooden en gewonden, terwijl in die maand 2661 man als hersteld uit de hospitalen waren ontslagen.

De gezondheidstoestand was goed, hoewel de veestapel was uitgegeput en men paardevleesch at; dysenterie en typhus kwamen wel voor, doch — dank zij het gunstige, veelal droge weder — niet epidemisch. Ook was het moreel, mede als gevolg van de hoop op ontzet, zeer hoog.

In het midden van September waren de Japanners met hun sappen tegenover Oost-Kikwanschan, Werk Q en Noord-Kikwanschan tot \pm 150 M. genaderd. Om ook tegenover de andere werken, met name tegen Erloengschan en Soensoeschan, met succes te kunnen optreden, moesten eerst de vóór het noordfront gelegen stellingen, die in het voorterrein van genoemde forten enfileer-, ja, zelfs rugvuur konden brengen, worden genomen. De Spoorweg-redoute belette n.l. eene ontwikkeling van den aanval tegen Soensoeschan; Koeropatkinfort verhinderde een gebruikmaken van den spoorwegdijk, die als aanvalstelling tegen Erloengschan van veel waarde was; terwijl eindelijk de Tempel-redouten aan een aanval op de Grafheuvel-Batterij in den weg lagen. Ten slotte dekte de geheele groep de waterleiding-installatie, en was ook daarom haar verovering voor de Japanners van belang (al was ook bewesten de spoorlijn nog een tak van de waterleiding aanwezig). Om deze redenen vond van 19—23 September weder een algemeene aanval plaats, die de genoemde stellingen in handen van de belegeraars bracht, waarna de Russen terugtrokken in de lijn Erloengschan—Itschan (Fort N°. IV); de beschrijving van dezen strijd valt buiten ons bestek.

De door de Russen ontruimde werken werden niet terstond door de Japanners bezet, daar de vestingartillerie, ten einde eventuele werkzaamheden te verhinderen, ze krachtig onder vuur hield. Met het oog op den munitievoorraad werd deze beschieting echter spoedig gestaakt; alleen de (kust) Batterij Gouden Berg zond af en toe nog eenige zware projectielen in die werken. Tegen het einde der maand verschenen de Japansche naderingsloopgraven bewesten de Spoorweg-redoute, bereikten vervolgens het zuidwestelijke gedeelte van Palidsjoean, en werden daarna in de richting naar den spoorwegdijk beoosten de Spoorweg-redoute voortgezet. Daarop werd dit gedeelte van den dijk als tweede parallel ingericht, van waar de Japanners voornemens waren, de nadering tegen Erloengschan en Soensoeschna aan te vangen.

De verdedigers waren evenwel niet van zins, het voorterrein dezer forten zonder strijd op te geven en besloten, bij gebrek aan personeel tot het uitvoeren van werkzaamheden op grootere schaal, om den spoordijk tusschen de beide bruggen ter verdediging in te richten en de viaducten met behulp van zandzakken en rails te versperren; voorts zouden vóór Soensoeschan een twee- of drietal loopgraven

Tweede algemeene aanval.

Voortzetting van den Japanschen sappe-aanval.

worden aangelegd, en zou ook het dal tusschen dit werk en Erloengschan worden afgesloten door eene loopgraaf, die tevens met die vóór laatstgenoemd fort, welke door het jachtcommando van het 15^e regiment bezet was, zou worden verbonden.

In den nacht van 20/21 September werden door $\frac{10}{13}$ de werkzaamheden aan den spoordijk en de viaducten uitgevoerd en de loopgraaf door het vorenbedoelde dal gemaakt; in den volgenden nacht werd aan de tweede loopgravenlinie begonnen. In de zelfde nachten groeven de Japanners, zonder de niet ver verwijderde Russen te belemmeren of door hen gestoord te worden, circa 45 M. vóór en evenwijdig aan den spoordijk eene lange loopgraaf.

Ook elders werkten de Japanners rusteloos voort. Hun troepen waren voor den sappe-aanval verdeeld als volgt:

1ste divisie:

1ste brigade — tegenover het noordwestfront;

2^e brigade — het 3^e regiment hield de Tempel-redouten bezet;
het 2^e regiment tegenover Soensoeschan;

9^e divisie:

6^e brigade — het 7^e regiment tegenover den Chineeschen Muur
tusschen Oost- en West-Panloeschan;
het 35ste regiment tegenover Werk P;

18^e brigade — het 19^e regiment tegenover Erloengschan;
het 36ste regiment tegenover Haschimakyama;

11^e divisie — tegenover Noord- en Oost-Kikwanschan (de werken ten zuiden daarvan werden slechts beziggehouden).

Voor wat het gebruikmaken van aanwezige terreinplooiën betreft, verkeerde vooral de 9e divisie, die als tweede parallel den spoorwegdijk benutte, in gunstige omstandigheden; het minst was zulks het geval voor het 19e regiment, dat, aangezien onder de 0,50 à 1 M. dikke leemlaag, die zich vóór Erloengschan uitstreckte, onmiddellijk de rotsgrond volgde, nagenoeg uitsluitend met zandzakdekkingen moest werken.

Na October trouwens moesten overal in hoofdzaak zandzakdekkingen worden toegepast, daar de tot 0,50 M. diepte bevroren bodem de uitvoering van graafwerk ten zeerste bemoeilijkte. De 9^e divisie was den overigen troepen een weinig voor, doordat zij geen vooruitgeschoven werken te bestrijden had.

Tegenover Oost-Kikwanschan werd zelfs bij dag aan de aanvalswerken gearbeid; de loopgraven aldaar waren zóó diep, dat infanterievuur daartegen niets vermocht, terwijl de artillerie, wegens den beperkten munitievoorraad, slechts zelden in actie trad.

Tegenover Noord-Kikwanschan, waar in de sappen een tweetal mitrailleurs tot het afslaan van uitvallen waren opgesteld, begonnen de Japanners [den 28sten September uit de loopgraven, die tegenover de linker face van het fort waren aangelegd en reeds tot den

voet van den heuvel genaderd waren, aan eene sappe naar de kloof, die Werk P van het fort scheidde; uit eene der meer achterwaarts gelegen parallellen werd naar links eene sappe tegen Werk Q geopend. Een tweetal den vorigen avond geopende nieuwe loopgraven werden in den nacht van 27/28 September onder profiel gebracht.

Den nacht te voren was bij Haschimakyama eene poging tot vernieling van de Japansche sappe mislukt, doordien het toestel tot het werpen van mijnen door een geweerkogel onbruikbaar was geworden; de verdedigers slaagden er echter in, den tegenstander uit zijn sappehoofd te verdrijven en dit te slechten.

In den nacht van 27/28 September werd ook op 450 M. vóór Erloengschan eene nieuwe parallel gemaakt, welke in het oosten tegen het dal tusschen dat fort en Haschimakyama aansloot. Omdat deze parallel in den dooden hoek van het fortgeschut lag en het infanterievuur daartegen weinig uitrichtte, werd tegen het aanbreken van den dag uit Haschimakyama een uitval ondernomen, die de parallel in Russische handen bracht. Den volgenden nacht werden de pogingen tot herovering der Japanners na langdurigen strijd verijdeld, en bleef dus de loopgraaf in het bezit der belegerden, die haar ter rechterzijde van het dal verlengden, en achter den rechtervleugel twee nieuwe loopgraven aanlegden, om 's vijands nadering tegen Haschimakyama te kunnen bestrijden; ook voor den tegen-sappe-aanval vóór Erloengschan was de genomen loopgraaf niet zonder gewicht. Een en ander noodzaakte de Japanners, ook hun tweede sappe tegen Haschimakyama te verlaten en wederom 20 M. achterwaarts eene derde te openen. Den 9^{en} October evenwel heroverden de Japanners hun parallel tegenover Erloengschan en moest de bezetting derhalve ook haar links van Haschimakyama nieuw-aangelegde loopgraven ont-ruimen.

Den 1sten October omvatten de in den dooden hoek gelegen sappen Noord-Kikwanschan en Werk Q aan weerszijden; tusschen laatstgenoemd werk en Oost-Kikwanschan was het hoofd 120 à 150 M. van den Chineeschen Muur verwijderd.

Dien zelfden dag, te kwart voor 10 des morgens, openden de uit de Japansche kustforten aangevoerde 28 cM. houwitsers ¹⁾ het vuur, eerst op Erloengschan, daarna ook op Noord-Kikwanschan.

1) Deze, tot de kustartillerie behorende, vuurmonden (gewicht zonder affuit en raam 10.800 KG., compleet 23.600 KG.) waren eigenlijk bestemd voor een gebruik tegen pantsers; de granaten hadden derhalve een zeer sterken kop en dikke wanden, doch eene betrekkelijk geringe springlading. Het normale projectiel woog 217 KG. en had eene springlading van 8 KG. (meest buskruit); slechts bij wijze van proef zijn enkele granaten van eene lading van 30 KG. schimose (brisante springstof) voorzien. (Volgens sommige opgaven zouden zelfs 475 KG. zware projectielen met 66 KG. springlading zijn gebezigd.) Voltreffers hadden derhalve vrij veel uitwerking, ook tegen beton, doch in hoofdzaak door de valwerking; de mijnwerking was gering.

Ten deele is hiermede ook de groote weerstand te verklaren, die de Russische dekkingen in het algemeen hebben geboden (verg. blz. 18.).

De verdedigers trachtten door een voortdurend geweervuur de aanvalswerkzaamheden te belemmeren, hetgeen hun echter niet in eenigszins afdoende mate gelukte. Meer succes hadden zij met hun talrijke kleine uitvallen (o.a. in de nachten van 10/11 en van 11/12 October), waarbij zij nu en dan de voorste Japansche loopgraven tijdelijk in bezit kregen en het werk der aanvallers weder ongedaan konden maken.

De Japansche artillerie zette over de hoofden der sappeurs heen (later zelfs, op verlangen van de infanterie, nog tijdens den storm) de beschieting der gordelwerken krachtig voort, waardoor zij (in de latere periode) der eigen infanterie wel eens eenige verliezen berokkende, doch haar taak toch aanmerkelijk verlichtte.

(Wordt vervolgd.)

**De order van den Prins van Oranje aan Chassé, uit St.-Symphorien,
in den vroegeu morgen van den 15^{en} Juni 1815;
of Documenten en Hypothesen!**

Met eene schets.

DOOR

G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN,

Gep. Luitenant-Generaal.

Mijn geloof aan (de echtheid van) bovenstaande »order« berust, volgens Generaal DE BAS,¹⁾ op en is omgewerkt tot allerlei hypothesen, ter verklaring van den tocht van den prins naar Brussel. Mijn geloof aan de betrouwbaarheid van CHASSÉ en CAMP is dus een hypothese; wat CAMP schreef, met medeweten van CHASSÉ, mag niet »document« genoemd worden; maar zoodra door mij iets wordt afgedongen op den inhoud van een dagboek of een rapport van de stafofficieren van 1815, dan wordt mij met verontwaardiging beduid, dat ik »eene beschuldiging (uit) van onbetrouwbaarheid op de rapporten van 'sprinsen onderbevelhebbers«. Die rapporten zijn »documenten«!

Door de Schrijvers van »La campagne de 1815 aux Pays-Bas, d'après »les rapports officiels neerlandais« is »die aanteekening« (d.i. die order) getoetst aan alle officieele bescheiden, maar ter zijde gelegd en *verworpen* als **document** — »omdat het niet is opgenomen, noch in de registers van ingekomen en uitgegane stukken van den generalen staf, noch onder de archivalia van het departement van oorlog; aangezien geen der commandanten van de 3^e divisie infanterie, van de divisie en de daartoe behoorende brigades cavalerie over die order reppen; vooral, omdat de inhoud en de uitvoering dier order volkomen in strijd zijn met alle *officieele* bescheiden, met elke gezonde opvatting en ontleding der feiten: dus met het gezond verstand«. ²⁾

Dit standpunt wordt in het hieronder in noot 1 genoemde stuk nader uiteengezet tegenover mijne verdediging van de echtheid van die

1) De Militaire Spectator 1911, No. 1, blz. 2. Het in die aflevering voorkomende stuk: „Documenten en hypothesen” is mede onderteekend door den Belgischen Generaal Graaf J. DE T'SERCLAES DE WOMMERSOM, den mede-auteur van „La campagne de 1815 etc.” Mijn hooggeschatte Belgische krijgskameraad zal het mij wel ten goede willen houden, dat ik hier aanneem, dat het stuk alleen geschreven is door Generaal DE BAS, wiens stijl daarin trouwens niet te miskennen is. Ik meen dit te eerder te mogen doen, omdat het geschilpunt door mij reeds meermalen met Generaal DE BAS besproken was vóór het verschijnen van bovengenoemd werk, naar aanleiding van de zelfde opvatting, door hem in „Prins Frederik en zijn tijd” voorgestaan.

2) Idem, blz. 4.

order in »De Militaire Spectator« 1910, N°. 8, naar mijne meening, meer met groote woorden dan met argumenten. »Du haut de sa grandeur« is de directeur van het krijgsgeschiedkundig archief van den Generalen Staf opgetreden; als een kleine jongen word ik berispt, dat ik »zeer »onvoorzichtig gedaan heb met mijn betoog«; schrik wordt mij op het lijf gejaagd met de vraag, of ik mij wel rekenschap heb gegeven van den indruk, dien mijn schrijven moet maken in Engeland en Duitschland (gelukkig niet verder). In mijne verbijstering heb ik alle hooggeplaatste staatslieden en militairen zich zien nederzetten, tot het aanleeren van de Nederlandsche taal.... gelukkig maar »voor één dag« ('t staat er): toen sprak DE BAS en het was uit! Ze konden weer rustig aan den arbeid tijken. Al die »notes gaies« zal ik laten rusten, en trachten — wat waarlijk niet gemakkelijk is, na al de ongestaafde, meermalen onjuiste beweringen, (ik zal ze noemen), die in het stuk voorkomen — het debat weer op wetenschappelijken weg terug te brengen.

Achtereenvolgens heb ik den oorsprong van de gewraakte order met de uiterlijke bewijzen van hare echtheid aangegeven (wij weten, dat de prins dien dag te St-Symphorien is geweest; wij weten, dat CHASSÉ te Haine-St.-Pierre was; het stuk wordt gevonden in het archief van CHASSÉ), en daarna één voor één de gronden gewogen en te licht bevonden, die door de S.'s van »La campagne de 1815« ter rechtvaardiging der wraking van die order zijn bijgebracht. Ik heb den letterlijken tekst van de woorden der S.'s vooropgezet en mijne zienswijze daartegenover gesteld, opdat ieder in staat zou zijn, zelf te oordeelen, welke bewijsgronden het zwaarste wogen. Had Generaal DE BAS ook dien weg gevolgd, en mijne gronden één voor één afgebroken (als dit mogelijk was), dan hadden de lezers van »De Militaire Spectator«, wien als het ware het pleit ter beslissing wordt voorgelegd, gemakkelijk de nieuw aangevoerde tegen-bewijsgronden kunnen wegen. In plaats daarvan wordt onder een overvloed van woorden, met bijsleeping van zaken, die met de quaestie niets te maken hebben, hetgeen ik gezegd heb met een enkel woord aangeduid, soms — wat nog gemakkelijker is — weggelaten, om dan met eene machtspreuk het geschil als uitgemaakt voor te stellen. Waar ik duidelijkheidshalve het rapport van CHASSÉ¹⁾ taalkundig geheel ontleedde, voornamelijk om te doen uitkomen, dat hieruit niet *kan*, en dus ook niet *mag* gelezen worden, dat de verzameling van de divisie te Fay het gevolg was van het ontvangen van die »zekere tijding« (omdat de woorden »zoo even« zich daartegen verzetten, daar toch voor het verzamelen der divisie een geruime tijd — volgens Generaal DE BAS ongeveer 1½ uur — noodig was), en ik verzocht, mij eventueel te willen aangeven, wat in mijne redeneering onjuist was...

1) Zoo even ontvangen wij de zekere tijding, dat de vijand onze grenzen heeft overschreden. Binch is door de Pruisen geëvacueerd, de divisie is vergaderd te Fay en ik verwacht de nadere orders van Zijne Koninklijke Hoogheid.

daar wordt eenvoudig (blz. 4) gezegd, dat die ontleding zuiver berust op hypothesen, en dat men zich sterk acht »tot een geheel anderen, »wellicht meer authentieken (*sic!*) uitleg, volgens welken Generaal CHASSÉ zijn divisie na ontvangst van bericht van Generaal VON STEINMETZ uit Fontaine l'Évêque,¹⁾ op eigen gezag heeft verzameld«. Ik heb te vergeefs naar dien wellicht meer authentieken (?) uitleg gezocht; die kon ook onmogelijk gegeven worden, tenzij men bewijst, dat de woorden »zoo even« onjuist zijn, of men aanneemt, dat die woorden mogen worden gelezen, alsof er stond: »voor ongeveer anderhalf uur«, dan wel, dat men de woorden: »de divisie is vergaderd te Fay« mag lezen, alsof er stond: »ik heb onmiddellijk bevel gegeven, de divisie te Fay te verzamelen«. Natuurlijk, wanneer men in een rapport iets anders gaat lezen, dan er in staat, dan kan men bewijzen, wat men wil; maar niemand zal dit eene wetenschappelijke wijze van uitlegging noemen. Het kan wel voorkomen, en het komt zelfs meermalen voor, dat een rapport anders moet gelezen worden, dan er staat; een rapport is geen authentiek stuk; maar men mag het eerst dan anders lezen, wanneer men bewezen, of op goede gronden aannemelijk gemaakt heeft, dat de inhoud foutief is. Tot zoolang blijft de woordelijke beteekenis van den inhoud de eenig ware.

Generaal DE BAS gaat mijn betoog over het verband tusschen dit rapport en de order uit St.-Symphorien geheel uit den weg; hij laat het stil liggen. Dit is ook gemakkelijker, dan te trachten iets te weerleggen, wat niet te weerleggen is; maar tevens minder wetenschappelijk, en niet bepaald een bewijs, dat het om de waarheid te doen is. Maar als een handig advokaat komt hij tegen het eind van zijn opstel (blzn. 7 en 8) nog eens op die order terug, laat daarbij de hoofdzaak van het rapport (het bericht van de *zekere* tijding van 's vijands aanval) rusten, haalt eene nevenzaak naar den voorgrond, en doet het voorkomen, alsof het rapport voornamelijk gezonden was, om die nevenzaak — i. c. de verzameling der divisie — bekend te maken. Dit geeft hem dan aanleiding, om daaraan eene berekening vast te knoopen, die zou moeten bewijzen, dat indien CHASSÉ uit St.-Symphorien te 8 uur de order van den prins had ontvangen tot verzameling zijner divisie, hij — général baionnette — daarbij niet den minsten spoed zou betracht hebben, blijkens de kennisgeving van die verzameling pas te 11 uur, »zonder daarbij iets te rapporteeren, aangaande het des morgens ontvangen bevel«. Hieruit zou dan de gevolgtrekking moeten worden gemaakt, dat die order niet door CHASSÉ kan ontvangen zijn.

Die berekening bewijst **niets**, en dient tot **niets**. Want het rapport van CHASSÉ beoogde niet, mede te deelen, dat **pas te 11 uur** de verzameling zijner divisie was volbracht. Dit staat er ook niet in.

1) Dit bericht bracht de »zekere tijding«, in de op de vorige bladzijde staande noot vermeld.

Hij zegt alleen — met terugslag op de ontvangen order (hetgeen Generaal DE BAS blijkbaar er niet uit wil lezen, maar toch niet beproefde te weerleggen — wat ook moeilijk zou geweest zijn) en na mededeeling, dat **zoo even** de zekere tijding ontvangen is van het overschrijden der grenzen door den vijand — dat »de divisie **is** vergaderd te Fay«, en dat hij »verwacht«, wat hem in die order beloofd was (où vous attendrez mes ordres): »de nadere orders van Zijne Koninklijke Hoogheid«. Hij behoefde niet te melden, dat zijne divisie bijeen was; hij wachtte nadere bevelen, die hem beloofd waren. Was voor hem hoofdzaak geweest, kennis te geven van het verzamelen zijner divisie op eigen verantwoordelijkheid, dan had b.v. moeten geschreven zijn: »Dientengevolge heb ik onmiddellijk bevelen gegeven, de divisie bij Fayt te verzamelen«; en **kon** hij nooit geschreven hebben, wat nu in het rapport staat.

De bewering op blz. 8, regel 13 v. b., dat de vergadering der divisie te Fay (vóór elf uur) zou hebben plaats gehad »geheel overeenkomstig den inhoud der bevelen van 13 Juni« is ten eenen male onjuist. Ieder, die zich de moeite wil geven, nauwkeurig de aldaar aangehaalde bijlage F te lezen, zal dit toestemmen. De order van 13 Juni heeft: 1°. alleen betrekking op 14 Juni (morgen vroeg); maar 2°. aangenomen, dat zij ook voor den 15^{en} moest gelden, dan was toch het zelfstandig marcheeren der bataljons naar Fay (het verzamelen) eerst voorgeschreven, »indien er een aanval zoude plaats hebben«, d. i. natuurlijk een aanval ter plaatse. Hiervan was den 15^{en} 's morgens geen sprake. CHASSÉ alleen had een bericht ontvangen van een aanval op \pm 15 KM. afstand (Thuin—St.-Pierre). De in hunne kantonementen verspreid liggende bataljons wisten daarvan niets, en konden dus ook niet uit eigen beweging reeds vóór 11 uur (de divisie **is** vergaderd te Fay) naar de verzamelplaats gemarcheerd zijn. Wanneer dit den »wellicht meer authentieken uitleg« moet voorstellen, dan zou ik wel eens willen weten, wat onder »authentieken uitleg« is te verstaan?

Met bijzondere zelfbewustheid wordt op blz. 3 gezegd: »Met de meening van Dr. VON PFLUGK-HARTTUNG en van Kapitein TONNET, aangaande die »order«, hebben wij en wijlen Generaal VON LETTOW-VORBECK, reeds vroeger afgerekend«, en de plaatsen, waar die afrekening is geschied, worden in eene noot aangegeven te zijn: »Militaire Spectator N°. 3 (moet zijn N°. 10), 1903, en La campagne de 1815, I, blzn. 386 en 387«. Nu wordt in de genoemde aflevering van »De Militaire Spectator«, waarin Generaal DE BAS eene aankondiging gaf van Dr. VON PFLUGK-HARTTUNG's »Vorgesichte der Schlacht bei Belle-Alliance« met geen enkel woord op die order gezinspeeld; terwijl op de aangegeven bladzijden van »La campagne de 1815« de gronden voorkomen, die door mij werden bestreden. Het is maar, wat men onder »afrekenen« verstaat! Generaal VON LETTOW-VORBECK rekende er *niet* mede af (afrekenen beteekent toch het »voor afge-

daan« houden). Hij zegt ¹⁾: »Trotzdem machen sich sehr entschiedene Zweifel an der Echtheit des Schriftstückes geltend« en voor die meening geeft hij gronden aan (waaraan eene voorafgegane correspondentie met Generaal DE BAS mij niet vreemd toeschijnt); maar toch knoopt hij er beschouwingen aan vast, eene van welke Generaal DE BAS natuurlijk de haren te berge moest doen rijzen: »Das weitere Verhalten des Prinzen (VON ORANIEN) wäre aber selbst bei dieser Annahme (dat alleen het hooren van geschutvuur den prins tot de gevolgtrekking van een aanval tegen de Pruisen had geleid) doch mindestens sehr auffällig. Wie konnte er unter solchen Umständen sich von seinem Posten entfernen und einer Einladung des Herzogs nach Brüssel Folge leisten?«

Een terugslag hiervan is, naar mijn inzien, de mij gestelde vraag:

»Heeft Generaal KOOLEMANS BEIJNEN zich rekenschap gegeven van den indruk, dien zijn referaat in het buitenland moet maken; ditmaal tot groot nadeel niet van minderen, maar van den Nederlandschen opperbevelhebber en zijne onderhebbenden in 1815; van de »Schadenfreude« — voor één dag! — aan de overzijde van het Kanaal; van niet-krijgskundigen onder Duitsche stamverwanten, het nakroost onzer brave bondgenooten te Quatre-Bras en te Waterloo?« ²⁾

Die vraag beantwoord ik met een volmondig: Neen; daar heb ik in de verste verte niet aan gedacht; en wanneer die gedachte bij mij was opgekomen, dan zou ik getracht hebben, ze zoo spoedig mogelijk uit mijn hersenen te bannen. Wanneer iemand een stukje geschiedenis meent te kunnen ophelderen, en hij laat zich daarbij leiden door zulke overwegingen, dan verdient hij allerminst den naam van

1) NAPOLEON'S Untergang, Berlin 1904, blz. 284.

Als een bewijs, hoe nauwgezet Generaal DE BAS weergeeft, wat VON LETTOW-VORBECK schreef, diene het volgende. De Duitsche geschiedschrijver zegt in eene noot: »Trotzdem machen sich sehr entschiedene Zweifel an der Echtheit des Schriftstückes geltend:

„1) Der Gegensatz zwischen den Befehlen an die Kavallerie, sich erst am Nachmittag mehr zu sammeln und an die hinter dem Abschnitt der Trouille (lees: Haine) liegende Infanteriedivision dies sofort am Morgen zu tun“.....

Vertaald, wordt dit met plaatsaanwijzing en gebruik van aanhalingsteekens op blz. 386 van „La campagne de 1815, I“, als volgt, medegedeeld: „Cette lettre, fait remarquer l'historien militaire allemand, manque de toute vraisemblance, si on la rapproche des faits, elle est en complet désaccord avec la prescription que le prince D'ORANGE donna à Saint Symphorien au Général Baron VAN MERLEN de changer le dispositif des avant-postes au moment où se ferait leur relèvement, c'est-à-dire à 6 heures du soir seulement“.

Hierachter zal aangewezen worden, dat het aflossen (le relèvement) der voorposten eene hypothese is van Generaal DE BAS, en dat de bevelen voor de cavalerie, om zich te 6 uur te verzamelen, aan „sehr entschiedenen Zweifel“ onderhevig zijn, ja! „manquent de toute vraisemblance“.

2) Moet bij die laatsten ook „Schadenfreude“ — voor één dag — verondersteld worden? zoo ja, waarom dan alleen bij niet-krijgskundigen? Lezen die bij voorkeur „De Militaire Spectator“? Dit is niet duidelijk, waardoor de indruk der strafpredicatie aanmerkelijk verzwakt wordt.

geschied-, maar wel dien van tendenz-schrijver. Het was mij, en het is mij nog alleen om de waarheid te doen. Wordt mijne voorstelling als waarheid aanvaard, maar is daarvan tevens het gevolg, dat in een of ander opzicht in de eene of andere handeling van den Prins van ORANJE, of van een zijner onderbevelhebbers iets afkeurenswaardigs moet worden opgemerkt, dan heeft men eenvoudig te bedenken, dat ook ten opzichte van elk hunner TERENTIUS' kernspreuk toepasselijk is: »Homo sum: humani nil a me alienum puto«.

Maar ik zou — volgens Generaal DE BAS — »doelloos«, beschuldigingen hebben geuit (?) jegens den prins en zijne onderbevelhebbers, eene verscherping van de opmerking, dat ik ten slotte zelf zou erkend hebben, »dat de gevolgen van 's prinsen tocht naar Brussel *geene* zijn geweest«¹⁾, zoodat ik, zonder dat iets of iemand er zelfs een greintje bij zou verliezen of winnen, gerust alles in de pen had kunnen houden. Als het juist was, voorwaar een prachtig argument, om een werk als van nul en geener waarde te doen beschouwen: waartoe dient het onderzoek naar eene aangelegenheid, waarvan de Schrijver zelf zegt, dat zij zonder gevolg is gebleven?

Doch eensdeels is het niet juist. Generaal DE BAS brengt hier de spreuk in toepassing: »geef mij van iemand twee regels schrift en ik zal hem laten hangen«. Ik schreef namelijk: »Welke zijn de gevolgen van 's prinsen tocht geweest? Geene — althans, indien men zich bepaalt tot de gevolgen, die de prins gehoopt had te bereiken«. Die laatste woorden zijn eenvoudig door Generaal DE BAS over het hoofd gezien. Dit is geen wetenschappelijke (om niet anders te zeggen) wijze van polemieek-voering. Maar om nog even aan te toonen, hoe hoogst oppervlakkig die opmerking zelve is, of hoe onnozel Generaal DE BAS mij daarmede in het oog zijner lezers voorstelt, diene ééne aantekening. Indien er iemand (die meent iets van den veldtocht van 1815 af te weten) mocht zijn, die zou zeggen, dat de tocht van den prins naar Brussel *geen* gevolgen heeft gehad, dan zou — om maar ééne zaak te noemen — die iemand niets moeten weten van het door iederen krijgskundige te recht zoo hoog geroemde initiatief van CONSTANT en DE PERPONCHER, hetwelk toch alleen tot uiting is kunnen komen door den tocht van den prins naar Brussel. Ik wil zelfs niet aannemen, dat Generaal DE BAS zoodanige onnozelheid bij mij onderstelt.

Anderdeels, indien het waar was, dat ik zoo geschreven had, dan nog had Generaal DE BAS geen recht, om dit in de volgende bladzijde om te zetten in de qualificatie van mijn verhandeling als »doelloos«. Want het hoofdonderwerp van mijn betoog was niet de tocht van den prins naar Brussel, maar de order van den prins in den morgen van den 15^{en} Juni 1815 te St.-Symphorien aan CHASSÉ gezonden.

1) De Militaire Spetator 1911, blzn. 2 en 1.

Van die order heb ik toch niet gezegd, dat zij zonder gevolgen gebleven is!

Het kan misschien zijn waarde hebben, hier uiteen te zetten, wat mij tot de publicatie van het opstel gedrongen heeft, en welke beteekenis het onderwerp in mijn oog heeft. Zoolang mij niet meer bekend was, dan dat de bewuste order door BOSSCHA, zonder nadere aanwijzing van herkomst, in »Het Leven van WILLEM II« was opgenomen, heeft ze mij eene vreemde eend in de bijt toegeschenen, die ik niet kon te recht brengen, maar die toch ook niet als niet bestaande kon worden aangemerkt, en in het oog moest gehouden worden. Ik heb haar daarop eens ter sprake gebracht in de historische commissie van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde ¹⁾, waar de aanwezige leden met mij van oordeel waren, dat de wijze, waarop zelfs alleen BOSSCHA haar had medegedeeld, het denkbeeld aan eene mystificatie in dezen geheel moest uitsluiten. Toen ik haar vond in CAMP's »Leven en Krijgsbedrijven van D. H. Baron CHASSÉ«, hetwelk drie jaren vóór BOSSCHA's eerste uitgave was verschenen (1849), werd mij de herkomst duidelijk. Ik heb er toen met Generaal DE BAS over gesproken, die haar in »Prins FREDERIK en zijn tijd« niet als echt had erkend en mij mededeelde, dat hij hiertoe eerst was overgegaan, nadat hij er alle mogelijke navraag naar had gedaan en zich overtuigd had, dat zij in de bekende officieele stukken niet op haar plaats kon worden gebracht. Aangezien ik dit laatste niet zoo gereedelijk kon toegeven, en het mij zelfs onverantwoordelijk toescheen, der door CAMP gedane mededeeling, zonder deugdelijk bewijs, geloof te weigeren, vatte ik toen reeds het plan op, bij voorkomende gelegenheid dit geschilpunt afzonderlijk openbaar te behandelen. Door verschillende omstandigheden werd dit tot het vorige jaar uitgesteld. De bedoeling van de openbare behandeling is dus alleen uit te maken, dan wel te doen uitmaken, of de door CAMP medegedeelde order als een voor de geschiedenis geloofwaardig stuk dan wel als eene mystificatie moet worden aangemerkt. Ik heb geen krijgshistorisch vraagstuk opgeworpen; men behoeft er volstrekt geen strategie, tactiek, logistiek, poliorcetiek of welke andere bijzondere militaire geleerdheid bij te halen. Het is een zuiver historisch-critisch vraagstuk, hetwelk volstrekt niet zonder beteekenis is, vooral met het oog op de beoordeeling van WELLINGTON's handelingen.

Geheel onnoodig wordt door Generaal DE BAS Dr. BOSSCHA er bij gesleept, om van dien verdienstelijken geleerde nog eens te vertellen, dat hij aan diens waarheidsliefde niet, maar aan diens deskundige militaire kennis wél twijfelt, gevolgd door de onmondigverklaring van hoogleeraren, enz., op krijgshistorisch gebied en een pleidooi voor een leerstoel in de krijgswetenschappen aan de universiteiten. het heeft allemaal met de quaestie **niets** te maken, niets is het dan

1) Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, 1904, blzn. 81 en 82.

embrouillement. Om over de echtheid van een stuk te oordeelen, begint men met te zoeken, welke schrijver dit stuk het eerst vermeldt, en als men dien heeft gevonden, kan men alle latere schrijvers, die ervan hebben gebruik gemaakt, laten rusten. Met CAMP hebben wij hier te handelen, niet met BOSSCHA.¹⁾ Nu zegt CAMP in zijne voorrede: »En in zoover deze levensgeschiedenis van een der vermaardste Nederlanders van onzen leeftijd echt en geloofwaardig is, geef ik haar met eenig vertrouwen. Ik heb teruggegeven wat ik gedurende de zestien laatste jaren van zijn eervol leven van hem zelven vernam, en mij daarbij, somtijds opzettelijk, vaak van zijne eigene uitdrukkingen bediend«. Die woorden hebben natuurlijk betrekking op den tekst van het boek; maar moeten toch aangenomen worden evenzeer betrekking te hebben op de bijlagen, die achter het verhaal zijn gevoegd, eene van welke de afdruk is van de geincrimineerde order. De vraag doet zich nu voor: Heeft men het recht om de mededeeling van Kapitein CAMP, dat die bijlage bevat den afdruk van een eigenhandig door den Prins van ORANJE geschreven orderbrief,²⁾ voor onwaar te verklaren, en te doen, alsof die order niet is uitgevaardigd — ja dan neen? Hier dient nog bij in aanmerking genomen, dat CAMP evenzeer mededeelt, dat »ik deze taak (levensbeschrijving van CHASSÉ), met toestemming van den voortreffelijken man, reeds in zijn leven op mij nam, en haar . . . heb ten uitvoer gelegd met behulp, deels van het geheugen der door CHASSÉ zelven mededeelde bijzonderheden, deels van schriftelijke bescheiden en authentieke stukken«; dat CHASSÉ den 2^{en} Mei 1849 is overleden³⁾, en dat de voorrede door CAMP geteekend is onder dagteekening van »'s-Hertogenbosch November 1849«, zoodat men bijna als zeker kan aannemen, dat verreweg het grootste gedeelte van het boekje geschreven is tijdens het leven van CHASSÉ, en hij dus geweten heeft, wat er in stond, althans in het voorste gedeelte.⁴⁾

De S.'s van »La campagne de 1815« hebben bij het bespreken van die order bovenstaande vraag, die zij ook zichzelf gesteld hadden, beantwoord in den volzin⁵⁾: »Mais qu'il (de Prins van

1) Welke reden kan Generaal DE BAS toch genoopt hebben in „La campagne de 1815” neer te schrijven (I. 384): „Le docteur BOSSCHA, dans sa biographie du roi GUILLAUME II, prince d'ORANGE en 1815, affirme qu'il a positivement reçu avis, à Saint Symphorien, de l'attaque des Français — enz. — geheel alsof BOSSCHA die order het eerst had medegedeeld, terwijl hem toch bekend was, dat CAMP haar had aan het licht gebracht uit de nalatenschap van CHASSÉ?

2) De Militaire Spectator 1910, blz. 569.

3) Den 26sten April „nam hij nog deel aan de huiselijke uitspanning; doch den volgenden dag faalde zijn gewone opstaan”. Hij is dus tot het laatst van zijn leven goed bij kennis gebleven.

4) Het verhaal van den eigenhandig door den prins geschreven orderbrief komt voor op blz. 58 van het 159 (tekst) + 50 (bijlagen) bladzijden tellende boekje.

5) I. blz. 385.

ORANJE) soit parti pour Bruxelles après avoir appris que les Français attaquaient, c'est ce que nous ne pouvons admettre, car cette manière d'agir eut été presque de la trahison». Kan men in scherper bewoordingen de mogelijkheid van het bestaan van die order, die aanvangt met de woorden: »Les Prussiens ayant été attaqués . . . » ontkennen? en had ik gelijk of ongelijk, toen ik naar aanleiding van die woorden schreef: »Door S.'s wordt het uitgeven van die order als een verzinsel beschouwd«? ¹⁾ Had ik gelijk of ongelijk, toen ik, na aanwijzing van de eerste vermelding van die order in CAMP's werkje, liet volgen: »Is het nu mogelijk nog langer aan een verzinsel of eene vervalsching — want dat zou het zijn — te denken?« en na op de uitwendige geloofwaardigheidsgronden van die order gewezen te hebben, tot de slotsom kwam: »Wie nu het bestaan van die order blijft ontkennen, moet daardoor aannemen, dat óf CHASSÉ óf CAMP of beiden stukkenvervalschers zijn«? Had ik gelijk of ongelijk, toen ik later, na het verschil van inhoud van die order en van eene zinsnede uit het dagboek van CONSTANT te hebben aangewezen, het dilemma stelde: »Zijn CHASSÉ en CAMP, of een van beiden, falsarissen en daarmede bekladders van de nagedachtenis van den, in 1849, pas overleden koning? Of moeten wij gelooven aan eene kleine onjuistheid, dan wel eene kleine uitlating in het dagboek van CONSTANT, ten einde zijn geliefden leerling en chef afkeurende critiek te besparen?« Die woorden mogen wat hard in de ooren geklonken hebben van hen, wier opvatting ik bestreed; men zou mij kunnen toevoegen, dat ik wel het »fortiter in re«, maar niet het »suaviter in modo« heb betracht. Toegegeven! maar het was ook mijn doel, mijn tegenpartij, die, wetende dat CAMP, een militair, het eerst de order had medegedeeld, desniettegenstaande Dr. BOSSCHA als wrijfpaal gebruikte, in de engte te drijven en een rond, stellig antwoord af te dwingen.

Generaal DE BAS heeft niettemin kans gezien, hierop eene ontwijkende repliek te geven; maar — al komt dit niet duidelijk uit — hij heeft al heel wat water in zijn wijn gedaan, in vergelijking met de hierboven aangehaalde stellige verwijzing van die order naar het rijk der fantasieën. Hij zegt: »Nimmer en te geener plaatse hebben wij, zooals Generaal KOOLEMANS BEIJNEN ten onrechte wil doen gelooven, van de onderwerpelijke »order« gewaagd ²⁾ als »een verzinsel«, gesproken van »falsarissen, van bekladders der waarheid, van uit den duim zuigen« of dergelijke kwetsende uitdrukkingen gebezigd, betreffende de voor ons totaal onbegrijpelijke, door wijlen Generaal CHASSÉ's biograaf vermelde »order«. Eerlijk en onpartijdig hebben wij die aanteekening getoetst aan alle officieele bescheiden, maar

1) „Beschouwd“. Ik schreef niet: „wordt een verzinsel genoemd“.

2) Ik heb dit volstrekt niet willen doen gelooven. Het zijn alle door mij gebezigde woorden. Zie ook de vorige noot.

het daarna dan ook voor onzen arbeid: »La campagne de 1815 aux Pays Bas, d'après les **rappports officiels neerlandais**« ter zijde gelegd...«. (Zie verder boven blz. 383, 2e alinea.)

De uiting van Generaal DE BAS op blz. 5 is echter nog veel sterker afwijkende van de boven-aangehaalde algeheele verwerping der den-tocht-naar-Brussel-bijna-tot-verraad-stempelende (?) order. Daar toch staat onder de conclusiën, dat, tenzij de oorspronkelijke order door mij kan worden vertoond, S.'s aan de uitvaardiging van die order **twijfelen**.¹⁾

C'est ce qu'on nomme ménager la chèvre et le chou!

Maar wij zijn er nog niet!

Wie twijfelt, heeft geene beslissing genomen, voert tweestrijd, gevoelt, dat zoowel het een als het ander waar kan zijn, dat de gronden, welke voor de ééne opvatting pleiten, bijna even vast zijn als die, welke de andere opvatting steunen; en zoolang die geestesslingering hem bijblijft, moet hij de mogelijkheid erkennen van de gevolgen, waartoe beide opvattingen kunnen leiden; maar daar wil Generaal DE BAS niet aan, want op de mededeeling van dien twijfel volgt onmiddellijk: »hechten wij geenerlei waarde aan alle op dat onvindbare stuk gegronde hypothesen en redeneeringen". Dit is geen logica! Wanneer men een stuk verwerpt, heeft men het recht, alle daaruit af te leiden gevolgen te verwerpen; wanneer men aan de echtheid van een stuk *twijfelt*, het niet durft uitspreken, dat men het voor valsch verklaart (omdat men dan i. c. CAMP of CHASSÉ of beiden voor falsarissen uitmaakt), dan moet men ook de mogelijkheid erkennen van de gevolgen, die er uit kunnen worden afgeleid; en een der gevolgen — hetgeen Generaal DE BAS juist niet erkennen wil — ligt hier voor de hand. Die order begint met »Les Prussiens ayant été attaqués«; wanneer dus de Prins van ORANJE die order geschreven heeft, heeft hij dit geweten, en is hij met die wetenschap naar Brussel vertrokken. Dat nooit! zegt Generaal DE BAS met de op de laatst hierbovenstaande aanhaling onmiddellijk volgende woorden: »protesteeren wij krachtig tegen alle rechtstreeks daaruit voortvloeiende beschuldigingen jegens den Prins van ORANJE, de Generaals CHASSÉ, DE COLLAERT, VAN MERLEN, en hunne chefs van staven, den Majoor VAN DELEN, den Luitenant-Kolonel HOYNCK VAN PAPENDRECHT, den Majoor PARAVICINI DI CAPELLI, »tutti quanti«.

Wat 'n groote woorden... voor niets!

De ernstigste beschuldiging — als men die zoo noemen wil —, die

1) Ik onderstreep. Dit is toch wel wat anders, dan wat in het zelfde stuk, op de vorige bladzijde staat, dat »de inhoud van die order in strijd is met het gezond verstand« (want dan twijfelt men er toch niet aan), of drie blzn. vroeger: »Wij erkennen in zijn (dat ben ik) betoog enkel een kaartenhuis van hypothesen, gebouwd op het papieren zoldertje van eene onverklaarbare, door niets en door niemand toegelichte, onvindbare bijlage... enz.«

ik in mijn opstel jegens den Prins van ORANJE zou hebben uitgesproken, komt voor in de woorden: »en dan is, zonder meer, zeer zeker de bewering aannemelijk, dat de prins, *zelfs bij opontbod of uitnoodiging van WELLINGTON*, niet had moeten gaan«. De hierbij gebezigde woorden »zonder meer« duiden nog op eene restrictie, die hare verklaring vindt in de voorstelling, die ik gaf van de beweegredenen, welke den prins *kunnen* genoopt hebben, met de wetenschap van den aanval toch den tocht naar Brussel te ondernemen. Die voorstelling was zeker niet ten nadeele van den prins. Men zou zelfs kunnen zeggen, dat ik met de woorden: »en toch zal ik in dezen mijn voornemen volbrengen, wat men er dan ook later van zeggen moge. De zaak is te ernstig« — den prins zelfbewust zijn goeden naam bij het nageslacht doe op het spel zetten, om WELLINGTON tot een besluit te brengen, zonder hetwelk hij de zaak (en dat was de zaak van Europa) verloren achtte. Zoo is het eer de voorstelling van eene opoffering dan eene beschuldiging. Laten wij hier even FRUIN's woorden aanhalen ¹⁾: »Bij het beoordeelen van de daden der menschen moeten wij in de eerste plaats letten op de drijfveeren, die haar te weeg hebben gebracht; en dikwerf zullen wij bevinden dat dezelfde daad in verschillende tijden uit geheel tegenstrijdige beweegredenen gepleegd is, dat zij nu eens hem die ze bedreef tot eer verstrekt, dan weder als schande moet worden aangerekend«.

Wat zou de prins verheerlijkt zijn geworden, indien de geschiedenis had kunnen boekstaven, dat WELLINGTON op zijn aandringen tijdig, reeds om 1 uur 's middags, de noodige bevelen had uitgevaardigd!

Uit een militair oogpunt beschouwd, zal ik echter den tocht van den prins naar Brussel — als voorbeeld ter navolging — niet aanprijzen, al denk ik er niet over met de S.'s te zeggen: »cette manière d'agir eut été presque de la trahison«. De prins ging toch niet buiten het leger; hij ging naar het hoofdkwartier ²⁾; en de vijand stond toch niet voor de poort, want eerst 's avonds te 10 uur, dat is dus ruim 12 uur na het vertrek van den prins naar Brussel, kreeg CONSTANT te Braine-le-Comte bericht van den aanval der Franschen te Frasnes. Zonder eenig bezwaar had de prins in dien tijd tweemaal heen en weêr naar Brussel kunnen rijden. Nu kan men nog beweren, dat, indien hij te Braine gebleven was, hij te 12 uur, toen BEHR's bericht inkwam, terstond de noodige beschikkingen had kunnen nemen. Doch op die bewering liggen twee antwoorden voor het grijpen: 1°. de prins had voor dit geval bevelen achtergelaten, want de bevelen, door CONSTANT te 3 uur uitgevaardigd aan DE PERPONCHER en aan COLLAERT, beginnen met: »S. A. R. le Prince d'Orange me charge

1) Verspreide geschriften IX, blz. 291.

2) Volgens Generaal DE BAS: ontboden of te dineeren gevraagd.

de vous prier de rassembler de suite etc.«¹⁾; en 2°. ware dit niet het geval geweest, dan was CONSTANT, zooals ik reeds in mijn vorig opstel aangaf, verplicht om, zoo noodig de vereischte bevelen uit te lokken van den oudsten divisie-generaal²⁾, of de uitvaardiging daarvan op eigen verantwoordelijkheid op zich te nemen. Zelfs de vurigste vereerder van den Prins van ORANJE zal toch wel niet willen beweren, dat die bevoegdheid niet evengoed aan CONSTANT was toebetrouwd als aan den prins.

Generaal DE BAS zegt van den tocht naar Brussel: »welken tocht wij nimmer hebben verdedigd, verre van dien«. Welke beschuldiging(?) is zwaarder, die van mij, of die van Generaal DE BAS?

Eene andere beschuldiging, voortvloeiende uit het geloof aan de echtheid van de geïncrimineerde order (Generaal DE BAS noemt haar in minachtende verkleining: aanteekening CAMP) wordt, als volgt, voorgesteld: »Alsof nu de Prins van ORANJE alle geheugenis aangaande zijn eigen bevelen plotseling zou verloren hebben, geeft de aanteekening CAMP aan als »point de rassemblement — les hauteurs en arrière de Haine St. Pierre« — en wel voor de geheele divisie: zonder vermelding der vroeger bevolen detacheringen«.

In »La campagne de 1815« was, ter bestrijding van de echtheid der order, aangevoerd: »Fayt et non pas Haine-Saint-Pierre avait été assigné comme point de concentration à la 3e division«. In mijn vorig opstel merkte ik op, dat er in die order niet werd gesproken van Haine-Saint-Pierre als concentratiepunt. Die weerlegging schijnt aangenomen; althans er wordt niet op teruggekomen. Maar — Generaal DE BAS schudt de argumenten uit zijn mouw — dadelijk wordt het over een anderen boeg geworpen. Het heet nu, dat in de order als verzamelplaats worden aangegeven de hoogten achter Haine-Saint-Pierre, wat onjuist zou zijn, want Fayt is de verzamelplaats; de hoogten achter Saint-Pierre en de hoogten bij Fayt zijn twee verschillende hoogten. Wie dus de order als echt aanneemt, beschuldigt den prins van zwakheid van geheugen!

De vreemde gevolgtrekking daargelaten, zou voor deze redeneering iets te zeggen zijn, indien Generaal DE BAS kon aantonen, dat ter plaatse onderscheid werd gemaakt tusschen die beide hoogteruggen, als b.v. op de planchette-kaart verschillende namen voor die ruggen waren aangegeven; maar dit is volstrekt niet het geval.

In de order (aanteekening?) staat: »je vous prie de rassembler sans perte de temps votre division, au point de rassemblement, sur les hauteurs en arrière de Haine-St.-Pierre«. Nu zal wel niemand willen weerspreken — ik althans niet — dat de aangewezen verzamelplaats voor CHASSÉ's divisie Fayt was; maar niemand kan

1) Of heeft CONSTANT hier »ten einde zijn geliefden leerling en chef afkeurende critiek te besparen,« geknoeid? — het woord is van Generaal DE BAS. (Mil. Spect. 1911, blz. 9, bovenaan.)

2) CHASSÉ, niet DE PERPONCHER, zooals in mijn vorig stuk abusievelijk staat.

ook weerspreken, dat Fayt ligt op de hoogten achter Haine-St.-Pierre. De prins en CHASSÉ zullen toch beiden ook wel geweten hebben, dat de vastgestelde verzamelplaats Fayt was. Wat moest CHASSÉ dus uit het bovenstaande lezen? »Ik verzoek U onverwijld Uwe divisie te verzamelen op de verzamelplaats« (d. i. dus Fayt); en nu volgt daarachter: »op de hoogten achter Haine-Saint-Pierre«. Gesteld, dat er twee geprononceerde heuvelruggen achter elkaar lagen (wat ik van de planchette-kaart beslist *niet* lezen kan), dan zijn de woorden »op de hoogten achter Haine-St.-Pierre« nog niet synoniem met »op den eersten heuvelrug achter Haine-Saint-Pierre«. Die woorden op zichzelf zijn onbepaald, te meer, omdat volgens de kaart het terrein van het dal der Haine, hetwelk bij St.-Pierre op 80 M. ligt, geleidelijk, met hier en daar wat uitstekende toppen, stijgt tot 170 M. ten zuiden van den weg Fayt-Gosselies, tot 155 M. westwaarts van Fayt, en eerst noordwaarts van die toppen begint te dalen; doch de voorafgaande woorden »au point de rassemblement« konden voor CHASSÉ aan duidelijkheid niet te wenschen overlaten, konden niets anders beteekenen dan: »bij Fayt«.

Tegen de order uit St.-Symphorien wordt door Generaal DE BAS nog aangevoerd, dat daarin de verzameling van de geheele divisie op de verzamelplaats wordt aangewezen »zonder vermelding der vroeger bevolen detacheringen«. Was dit bepaald noodig? Die detacheringen waren vastgesteld in overleg met het hoofdkwartier van den prins. Gelast was, welke bataljons, in geval van aanval *uit zichzelf* op de aangewezen plaatsen moesten achterblijven, en welke zich naar de verzamelplaats zouden begeven. ¹⁾ Moest dan de divisiecommandant in eene, om zoo te zeggen, uit den zadel gegeven order daarop nog eens in het bijzonder opmerkzaam gemaakt worden? Ik kom hierop nog terug.

Zeer vreemd is de verdediging van Fayt als verzamelplaats (hetgeen door mij volstrekt niet bestreden is; ik heb slechts gezegd, dat eene divisie niet op één punt staat) uit een tactisch oogpunt. Zij was — Generaal DE BAS kon zich daarvan ter plaatse overtuigen — »tactisch veel beter tot waarneming en verdediging geschikt dan de andere« (d. i. die van Haine-St.-Pierre — zie hierboven). Op de planchette-kaart (blad Sénéffe) was het mij onmogelijk iets, wat naar eene stelling geleek te kunnen vinden. De geheele helling van Fayt tot aan den spoorweg van Ecaussine naar Erquelines (het gedeelte, richting west-oost, ten noorden van Haine-St.-Pierre) is bezaaid met huizengroepen, tuinen en boschpartijen. ²⁾ Dan volgt in de beschrijving: »In de stelling bij Fayt had men een vrij uitzicht op de rivier, de overgangen bij Thieu, Strépy en Péronne, op Haine St.-Pierre en St.-Paul, en kon het gros der divisie zich, zoolang de cavalerie van

¹⁾ Zie DE BAS, De Militaire Spectator 1911, blzn. 10—12. Bijlagen B-F.

²⁾ Die bebouwing zal wel van lateren tijd dateeren; maar Generaal DE BAS zal het terrein toch ook wel niet in 1815 hebben opgenomen.

COLLAERT niet over de rivier teruggetrokken was, naar alle zijden ruim bewegen. Op de hoogten achter St. Pierre daarentegen, stonden de troepen onmiddellijk achter het defilé van Péronne sâamgedrongen, zagen weinig of niets van Thieu en Strépy en konden de divisie COLLAERT niet behoorlijk opnemen, zoodat de terugtocht der cavalerie niet ten volle was verzekerd.

Van deze geheele redeneering begrijp ik niets. Er is geene sprake van eene **stelling** bij Fayt, en ook niet de minste bedoeling van een stelling-nemen aldaar. Fayt is de **verzamelplaats** van de divisie CHASSÉ, d.w.z. de plaats, waar de in verschillende dorpen verspreid liggende divisie moest verzamelen, om **af te marcheeren** naar eene stelling, die zij dan vereenigd met de andere Engelsch-Nederlandsche troepen zou innemen (waarvan intusschen niets bekend was), of om op te rukken ter ondersteuning van BLÜCHER. Zoo verhaalt ook de Luitenant-Kolonel VAN DELEN in zijn »Relaas van het gebeurde bij de 3e divisie«¹⁾: »de divisie *op de chaussée*«²⁾ door Fayt loopende geschaard zijnde, bleef aldaar tot tegen 6 uren in den avond, wanneer enz.»

Die stelling zou een vrij uitzicht geven op de rivier (volgens de kaart is dit in een dal stroomend riviertje, op minstens 5000 M. van Fayt gelegen, niet te zien), op de overgangen bij Thieu ($\pm 9\frac{1}{4}$ KM. van Fayt), Strépy (± 8 KM.) en Péronne (ruim $8\frac{1}{2}$ KM.), op Haine St. Pierre en St. Paul (± 5 KM.). Wat men op die afstanden misschien van de kerktorens van die plaatsjes kan zien, wil ik daarlaten; dit doet ook **niets** ter zake; maar van troepen, die zich naar of over de bruggen bij die plaatsjes zouden bewegen, ziet men van uit die stelling met dat vrij (?) uitzicht stellig niets. Wat beteekent dan de mededeeling daarvan? »In die stelling kon het gros der divisie zich, zolang de cavalerie van COLLAERT niet over de rivier teruggetrokken was, naar alle zijden ruim bewegen«. Ik begrijp er niets van. Zou dit gros zich dan niet meer vrij in die stelling (die geen stelling is of moet zijn) kunnen bewegen, wanneer de cavalerie van COLLAERT over de rivier was teruggetrokken? Ook in verband met hetgeen daarop volgt: »Op de hoogten achter St. Pierre enz.« (zie hierboven) meen ik intusschen te mogen afleiden — en anders heeft het geheele betoog **geen** zin —, dat Generaal DE BAS de stelling bij Fayt voor de divisie zoo gunstig acht, om de cavalerie van COLLAERT, die aan de overzijde van de Haine zou zijn, op te nemen, d.w.z. haar, wanneer zij in het nauw werd gebracht, den overtocht over dit riviertje mogelijk te maken.

Geheel onnoodig — zooals reeds opgemerkt — wordt hier de tactiek in de zuiver historisch-critische quaestie over de echtheid der bewuste order gemengd, maar op eene wijze, die mij noopt haar

1) De Militaire Spectator 1911, blz. 7.

2) Ik onderstreep.

niet onbesproken te laten, omdat zij mede de wijze van weerlegging teekent. Ik moet er hierbij vooraf op wijzen, dat Generaal DE BAS vergeten heeft op het bijgevoegde schetsje (evenals op de Kantonnementskaart in »La campagne de 1815«) den bovenloop van de Haine langs Morlanwelz, Haine St.-Pierre en St.-Paul, St.-Vaast en Trivières te doen inteekenen, hetwelk voor de er hier bijgehaalde tactische beschouwing wel noodig was geweest. Die beschouwing nu komt op het volgende neer: het gros der divisie, »dat zich in de stelling bij Fayt naar alle zijden ruim kon bewegen«, was daar het best geplaatst — althans beter dan op de hoogten achter Haine St.-Pierre (dichter bij de Haine) — om de cavalerie van COLLAERT, die aan de overzijde der Haine was, op te nemen. »Op de hoogten achter St. Pierre« — zoo staat er — »...konden (de troepen) de divisie COLLAERT niet behoorlijk opnemen, zoodat de terugtocht der cavalerie niet ten volle was verzekerd«.

Wat heb ik andere tactiek geleerd dan Generaal DE BAS! Ik leerde reeds in mijn jonge jaren, en heb dit later zelf nog evenzoo onderwezen, dat als men troepen den terugtocht over eene rivier, waarop zij teruggeworpen worden, wil mogelijk maken, men een gedeelte van zijn macht, een speciaal daartoe aangewezen opnemingsgroep, opstelt aan 's vijands zijde van de rivier, of indien het terrein zich daartoe niet leent, aan de eigen zijde, maar dan zoo dicht er bij, dat men de overzijde gemakkelijk met zijn vuur kan bestrijken. Generaal DE BAS leert ons, dat ter opname van de vooruitgeschoven cavalerie eene stelling voor de geheele divisie op 5—9 KM. achter de rivier goed is (want bij eene stelling op de hoogten achter St. Pierre was die terugtocht niet ten volle verzekerd); en dit, terwijl hij daarbij vijf bijlagen geeft, waarin voornamelijk gehandeld wordt over verschillende bataljons, die in de onmiddellijke nabijheid van het rivierveld werden opgesteld, niet alleen, om die cavalerie op te nemen, maar ook »om in de te passeerende défilés den doortocht der cavalerie en hunne artillerie te dekken, en als dan gemeenschappelijk ageerende zich op Fay zouden dirigeren, terwijl ik met het broekje mijner divisie reeds op de gemelde plaats zal aangekomen zijn, en dezelve daar, zooals de verdere orders van Z. K. H. *zal inwachten*,«¹⁾ Geen sprake hierin, noch in een van de andere brieven van eene tactische stelling bij Fayt.

Maar dit weet Generaal DE BAS evengoed, ja, misschien beter nog dan ik. Wat beteekent dan toch zoo'n betoog?

Nog iets! Ieder, die dit betoog op blz. 6 (Mil. Spectator 1911) leest, wordt — zonder dat het er stellig in wordt gezegd — in den waan gebracht, dat de geheele divisie COLLAERT vóórwaarts (d.i. hier zuidwaarts) van de Haine was gekantonneerd. Er wordt gesproken

1) Ik onderstreep. Het aangehaalde is overgenomen uit CHASSÉ's brief van 14 Mei 1815.

van: »zoolang de cavalerie van COLLAERT niet over de rivier teruggetrokken was«; en van »(de troepen) konden de divisie COLLAERT niet behoorlijk opnemen«. Er is evenwel geen quaestie van, dat **de divisie** COLLAERT zuidwaarts van de Haine was gekantonneerd. De brigade TRIP had kwartieren (den 12^{en} Juni 1813) in Houdeng, Goegnies, Roeux en Mignault; de brigade GHIGNY in Havré, Obourg, Gottignies, Saint-Denis ¹⁾, van welke plaatsjes alleen Havré aan den zuidelijken oever van de Haine lag. De aldaar legerende troepen, evenals de rijdende artillerie te Boussoit-sur-Haine, hadden de brug slechts over te gaan, om op den noordelijken oever te komen; voor *hunne* opname was zeker geene stelling (?) te Fayt noodig. Blijft over de brigade VAN MERLEN, een derde gedeelte van de divisie COLLAERT, volgens HOYNCK's rapport slechts 5 eskadrons. Om die eventueel te doen opnemen **door de geheele divisie** (zonder de detachementen) heeft Generaal DE BAS het noodig geoordeeld, de tactische waarde van de stelling van Fayt, op 5—9 KM. achter het riviertje, in het licht te stellen. Men denke hierbij aan de schootsverheid van geweer en kanon in die dagen!

Een sterk stukje, om aan te toonen, met hoeveel aandacht Generaal DE BAS mijn opstel gelezen heeft, vóór hij zich ter weerlegging daarvan neerzette, vindt men in de woorden (blz. 9): »Toch meent Generaal KOOLEMANS BEIJNEN, dat de prins het hoogst gewichtige nieuws »Les Prussiens ayant été attaqués . . . « en zijn order aan Generaal CHASSÉ, alleszins onverklaarbaar, geheel in strijd met zijn vriendschap voor DE CONSTANT REBECQUE, in strijd met de in 1815 bestaande schier ideale verhouding van wederzijdsch overleg en verstandige samenwerking tusschen ORANJE en zijn chef van den staf voor hem zou hebben verheeld«.

Met deze ook al op-effect-berekende-wijs-voorgestelde bewering verbeurt Generaal DE BAS ons vertrouwen als geschiedschrijver; hij leest niet eens, hij werpt maar op papier, wat zijn fantasie hem ingeeft. Tot tweemaal toe heb ik in mijn opstel juist het tegenovergestelde gezegd. Op blz. 573 (Mil. Spect. 1910) staat: »Maar wanneer aangenomen moet worden, dat de prins te St.-Symphorien bericht van den aanval gehad heeft, dan zal hij dit **natuurlijk** ²⁾ te Braine le Comte aan zijn chef van den staf hebben medegedeeld«; en op blzn. 575/576: »De prins komt van zijn tocht naar de voorposten te Braine terug en deelt aan CONSTANT mede, wat hij gehoord en wat hij bevolen heeft«.

Even sterk is het daarop volgende: »De bewering van Generaal KOOLEMANS BEIJNEN alsof het dagboek van CONSTANT juist bij het verhaal der handelingen in den namiddag van den 15^{en} *in strijd* zou zijn met de officieele gegevens, noemen wij nogmaals hypothese.

1) DE BAS et DE T'SERCLAES DE WOMMERSOM, La campagne de 1815. III. blz. 384.

2) Ik onderstreep hier.

Heeft Generaal KOOLEMANS BEIJNEN dat dagboek ooit gezien of geraadpleegd?»

Wat in het dagboek van DE CONSTANT, voor zooveel ik dit noodig had voor mijn betoog, en wat in het register van uitgaande stukken van den chef van den staf DE CONSTANT (dit is toch een officieel gegeven) staat, schreef ik op blz. 573 onder elkaar, en wees daarna op de verschillen, welke iedereen, die lezen kan en wil, daarin moet opmerken, t.w., dat in het dagboek staat, dat CONSTANT ongeveer te 12 uur 's middags bevelen zond aan de Generaals DE PERPONCHER, CHASSÉ en COLLAERT; terwijl uit het register blijkt, dat eerst te 3 uur bevelen zijn afgezonden, en alleen aan DE PERPONCHER en COLLAERT, *niet* aan CHASSÉ. Is er nu *overeenstemming* of *strijd* tusschen die beide mededeelingen? Het is mij weer een raadsel, hoe Generaal DE BAS zoo iets durft neerschrijven, te meer, omdat — althans wat het verschil in tijdsopgaaf betreft — er met de navolgende woorden in »La campagne de 1815« ook op gewezen wordt ¹⁾: »Le général DE CONSTANT fit faire tous les préparatifs pour le départ éventuel du grand quartier général et attendit jusqu'à 3 heures pour expédier des ordres aux généraux DE PERPONCHER et COLLAERT. Le journal DE CONSTANT n'explique pas pourquoi ces ordres ne sont pas partis plus tôt: comme l'annotation du général DE CONSTANT constate qu'il a averti les généraux PERPONCHER et CHASSÉ en même temps que le prince, c'est à dire immédiatement (even na 12 uur), il est possible que ce soit seulement la confirmation écrite d'ordres verbaux antérieurs qui a été inscrite au registre des pièces sorties comme ayant été expédiée à 3 heures.

Les instructions envoyées aux généraux CHASSÉ et COLLAERT furent probablement communiquées au général ALTEN, car dès le soir, ses troupes, disséminées entre Mons et Ath, étaient en partie concentrées à Soignies«.

In de hiervoor staande voorlaatste alinea wordt dit verschil in tijdsopgave, naar de opvatting van Generaal DE BAS verklaard (hypothese); doch dit neemt niet weg, dat die opgaven met elkaar *in strijd zijn*, (dit is geen hypothese, maar werkelijkheid). Maar zeer opvallend is hierbij, dat het tweede door mij genoemde geschilpunt hier zelfs niet aangeroerd wordt. Aan CHASSÉ is volgens het dagboek wél, volgens het register (in de namiddaguren — hetzij dan 12 of 3 uur) niet eene order gezonden (dit is ook geen hypothese, maar werkelijkheid), en in »La campagne de 1815« kon ook slechts de tekst der beide bevelen aan DE PERPONCHER en COLLAERT (N°s. 178 en 179) getoond worden. ²⁾ Nog meer: niet alleen wordt dit geschilpunt niet aangeroerd; maar op zeer eigenaardige wijze wordt die order aan

1) I. blzn. 394 en 395.

2) I. blzn. 395 en 396.

CHASSÉ voorgesteld, alsof zij bestond.¹⁾ In de hierboven staande twee alinea's uit genoemd werk vindt men eerst gesproken van »des ordres aux généraux DE PERPONCHER et COLLAERT«²⁾; maar dan volgt: »qu'il a averti les généraux PERPONCHER et CHASSÉ³⁾, en eindelijk: »les instructions envoyées aux généraux CHASSÉ et COLLAERT...« Hier is de leer der combinaties en permutaties in toepassing gebracht, en wordt aangetoond, hoe dikwijls drie namen twee aan twee kunnen vereenigd worden. Wanneer men met voordacht zou willen trachten, om, telkens slechts twee namen neerschrijvende, op het netvlies van het oog van den lezer een beeld te voorschijn te roepen, hetwelk naar de hersenen zou overbrengen, dat men gelezen had van bevelen, aan de drie Generaals DE PERPONCHER, CHASSÉ en COLLAERT gegeven, dan zou men het niet beter kunnen doen, dan hier geschied is.

Volgens het register van uitgaande stukken van het hoofdkwartier (een der »registres admirablement tenus«) is die order intusschen 's middags *niet* aan CHASSÉ gezonden. In mijn vorig opstel heb ik aangegeven, dat dit ook niet noodig was, want dat CHASSÉ reeds 's morgens vroeg uit St.-Symphorien van den Prins van ORANJE het bevel had ontvangen, zijne divisie te verzamelen. Het niet-afzenden van een bevel aan CHASSÉ in de namiddaguren van den 15^{en} is eene sterke aanwijzing voor het uitvaardigen van de order uit St.-Symphorien.

Wat moet verder bij de behandeling van dit gedeelte de vraag aan het slot beteekenen: »Heeft Generaal KOOLEMANS BEIJNEN dat dagboek ooit gezien of geraadpleegd«? Wat anders, dan het voor te stellen, alsof ik over dingen schreef, die ik niet weten kon? terwijl ik toch de betreffende zinsneden neerschreef, en in eene noot aangaf, dat ik ze had overgenomen uit het werk van Generaal DE BAS, »Prins FREDERIK, III, blz. 534«. Is dit op waardige wijze polemieek voeren?

1) Eerst wordt zeer terloops op blz. 389 gezegd: »CHASSÉ reçut l'ordre du général DE CONSTANT vers 6 heures du soir: il avait, dès 11 heures, exécuté de lui-même le rassemblement de ses troupes«. Dat die order eerst om 6 uur door CHASSÉ ontvangen werd (hetzij dan om 12 of om 3 uur afgezonden), is al heel vreemd, maar wordt niet opgehelderd, evenmin als waarom CHASSÉ uit zichzelf »dès 11 heures« zijne divisie verzameld had. Dit is ook niet juist, want CHASSÉ schreef om 11 uur: de divisie **is** vergaderd te Fay«. (Zie boven blz. 384, noot).

2) Dit alleen is in overeenstemming met den inhoud van het register van uitgaande stukken.

3) Dit, en het volgende kan, wat CHASSÉ betreft, alleen ontleend zijn aan het dagboek. De juiste tekst van dit gedeelte van het dagboek is: »J'envoie immédiatement cette nouvelle au Prince à Bruxelles, et en même temps l'ordre au général DE PERPONCHER de rassembler sa 1re brigade sur la chaussée près de Nivelles, du côté de Quatre-Bras et sa 2e brigade à Quatre-Bras même. Au général CHASSÉ et au général COLLAERT de rassembler leurs divisions, le premier à Fayt, le second derrière la Haine...«

Hoe valt het voorts te verklaren — vraagt Generaal DE BAS — dat Generaal VAN MERLEN en Generaal CHASSÉ, na de ontmoeting van eerstgenoemde met den Prins te St. Symphorien en de »order« aan CHASSÉ, waardoor de aanval der Pruisen reeds was geconstateerd, respectievelijk vier en drie uren later het bericht van dien aanval nogmaals, zonder bijvoeging van eenige belangrijke bijzonderheid, naar Braine-le-Comte rapporteerden, waar naar hunne meening de opperbevelhebber zich bevond?

Voor zooveel CHASSÉ betreft, gaf ik daarop in mijn vorig stuk reeds antwoord; maar Generaal DE BAS leest niet vooraf, wat hij weerleggen wil, of wil het doen voorkomen dat ik, zonder voldoende gronden, er maar op-los-schreef. Ik merkte o.a. op, dat in de woorden van CHASSÉ's bericht van 11 uur aan het hoofdkwartier: »Zoo even ontvangen wij de zekere tijding, dat de vijand onze grenzen heeft overschreden«, het woord »zekere« opgevat kon worden als tegenstelling van de vage uitdrukking, die de prins 's morgens gebezigd had: »les Prussiens ayant été attaqués«. Ik schreef ook: »In de order van den prins aan CHASSÉ staat niet veel bijzonders over dien aanval; er wordt zelfs geen enkele plaats in genoemd; er staat alleen: »Les Prussiens ayant été attaqués«. De prins wist, dat de Pruisen waren aangevallen — meer niet; en ik uitte even te voren de onderstelling, dat het geheele bericht misschien op het hooren van kanonschoten berustte.

Wanneer nu de prins slechts zoo weinig wist, dan wist Generaal VAN MERLEN ook niets meer; en is dus zeer begrijpelijk (ja, onbegrijpelijk alleen, voor wie niet begrijpen wil), dat die generaal 4 uur later naar het hoofdkwartier bericht zond, dat Generaal STEINMETZ hem een officier gezonden had, om hem kennis te geven van den aanval op de 2^e Pruisische brigade. Ook was het (in strijd met hetgeen Generaal DE BAS zegt: »zonder bijvoeging van eenige belangrijke bijzonderheid«) wel degelijk een belangrijk bijgevoegd bericht, dat Binche en omliggende dorpen door de Pruisische troepen zouden worden ontruimd en deze zouden terugtrekken op Gosselies, achter het riviertje Piéton; want daardoor kwam de bewaking van den weg Beaumont-Nivelles-Brussel voortaan alleen neer op de Nederlandsche troepen. Het was een zóó belangrijk bericht, dat CONSTANT het onmiddellijk doorzond aan den prins te Brussel (waardoor WELLINGTON het eerste *zekere* bericht van den aanval ontving), en op eigen initiatief, uit naam van den prins van ORANJE, aan PERPONCHER en COLLAERT bevel gaf, hunne divisien te verzamelen. Dit alles weet Generaal DE BAS evengoed, ja, beter dan ik. Hoe kon hij dan de woorden neerschrijven: »zonder bijvoeging van eenige belangrijke bijzonderheid«? De order uit St.-Symphorien hield van dit alles niets in; daarin stond alleen: »les Prussiens ayant été attaqués«. Dit duidt slechts op eene oppervlakkige kennis van hetgeen geschied was; doch hoe oppervlakkig ook, door den prins belangrijk genoeg geacht, om Generaal CHASSÉ te gelasten, zijne divisie te vereenigen.

— »Mag men aannemen« — zoo vraagt Generaal DE BAS verder — »dat DE CONSTANT »ten einde zijn geliefden leerling en chef afkeurende critiek te besparen« ¹⁾ over zijn tocht naar Brussel, dat alle bevelhebbers bij de 3e divisie der waarheid hebben te kort gedaan — dus geknoeid?»

Voor wat CONSTANT betreft, zal ik Generaal DE BAS laten antwoorden.

In de Staatscourant van 18 Juni 1815 werd het rapport gepubliceerd van den Prins van ORANJE aan den Koning d.d. Nivelles 17 Juni 1815, waarin o. a.:

»De Pruisische armée is in hare positie, den 15^{en} des morgens, zeer vroeg geattakeerd geworden, hetwelk ten gevolge heeft gehad, dat zij, dezelve verlatende, van Charleroi over Gosselies, tot in de omstreken van Fleurus geretireerd is. Zoodra ik van deze attake onderrigt werd, gaf ik orders tot de noodige schikkingen voor het corps d'armée onder mijne bevelen Zodra ik van dezen aanval (bij Quatre-Bras) verwittigd werd, gaf ik order aan de 3e divisie, zooals ook aan de kavallerie en aan twee Engelsche divisien, om naar Nivelles te marcheeren, en aan de 2e divisie, om de positie van Quatrebras te souteneren, enz.«.

Naar aanleiding van dit rapport zegt Prof. VON PFLUGK-HARTUNG in zijn »Vorgeschichte der Schlacht bei Belle-Alliance« (Berlin 1903, blzn. 175/176): »Uebrigens hat der Prinz selber seine Verdienste nicht unter den Scheffel gestellt. Seine Meldung an den König vom 17 ist ein Musterstück offizieller Darstellung zu eigenen Gunsten«, wat hij dan verder uitwerkt. Dit werk aankondigende in »De Militaire Spectator« 1903, blz. 799, kon Generaal DE BAS toch niet beweren, dat, hetgeen in dit rapport staat, alles waarheid is; en nu zegt hij over die beoordeeling het navolgende: »En wanneer Dr. VON PFLUGK-HARTUNG schrijft, dat ORANJE in zijn verslag aan den Koning zichzelf op den voorgrond heeft gesteld, ten koste van DE CONSTANT, dat de prins leed aan zelfverheerlijking, dan schromen wij geenszins te beweren, dat het rapport van Quatre-Bras niet door den prins, maar door Generaal DE CONSTANT is gesteld; dat CONSTANT, als staf-officier van den echten stempel, zonder eigen verdiensten te pleiten, de eer der uitvoering en der overwinning alleen liet stralen op den opperbevelhebber ²⁾; voor CONSTANT tevens de kroon op eigen werk na leiding van zijn koninklijken élève in de bloedige veldslagen van 1809 tot '13 op het Iberische schiereiland en in de Pyreneën«.

Men ziet het: Generaal DE BAS is met een antwoord altijd gereed, in welken zin hij dit ook geven wil.

¹⁾ Woorden van mij in mijn vorig opstel.

²⁾ En daarom „knoeide” (het woord is van Generaal DE BAS; de noot van mij).

Gevolgen van die „knoeierij” kan men o.a. lezen in „La campagne de 1815” I, blzn. 443 en 444.

Zegt Prof. VON PFLUGK-HARTTUNG: »Nu die Generaal CONSTANT¹⁾ ziet ook niet tegen een leugentje op, om zijn prins te verheerlijken« — dan is het antwoord: »CONSTANT was een stafofficier van den echten stempel!« Wanneer door mij het alternatief wordt gesteld: »Zijn CHASSÉ of CAMP of een van beiden falsarissen en daarmede bekladders van de nagedachtenis van den, in 1849, pas overleden Koning? Of moeten wij gelooven aan eene kleine onjuistheid, dan wel eene kleine uitlating in het dagboek²⁾ van CONSTANT, ten einde zijn geliefden leerling en chef afkeurende critiek te besparen?« — dan klinkt het verontwaardigd: »Mag men aannemen, dat DE CONSTANT, dat alle bevelhebbers bij de 3e divisie der waarheid hebben te kort gedaan — dus geknoeid?« —, zonder dat evenwel het andere gedeelte van het alternatief aanvaard wordt.

Et c'est ainsi qu'on écrit l'histoire!

Laat mij hier nog bijvoegen, dat »alle bevelhebbers van de 3e divisie« hier vermoedelijk tot illustratie moeten dienst doen. Ik dacht, dat eene divisie één bevelhebber had; doch nu er staat »alle«, zullen de onderbevelhebbers er mede onder begrepen zijn. Tot hoe ver? brigade-, bataljons-, compagnies-, enz.-commandanten? tot de escouade-commandanten toe? en zou ik — want daarvoor moet ook deze voorstelling dienen — hebben gezegd, dat die allen der waarheid hebben te kort gedaan? Deze uiting hangt samen met die van eenige bladzijden vroeger, dat ik, om het gestelde te bewijzen, eene beschuldiging van onbetrouwbaarheid zou hebben uitgesproken op de rapporten van 's prinsen onderbevelhebbers, tot »tutti quanti« toe!

Juist is, dat ik van ééne tijdsbepaling uit één enkel rapport heb gevraagd, of daaraan wel veel waarde mocht gehecht worden, daar toch eene andere tijdsbepaling, in dit zelfde rapport twee regels vroeger voorkomende, door de S.'s van »La campagne de 1815« — en te recht — was gewraakt, zonder dat daarvoor evenwel eenige reden werd aangevoerd.

Van die vraag en van die wraking maakt Generaal DE BAS in zijne weerlegging met geen enkel woord melding. Een polemicus, wien het om de waarheid te doen was, zou geschreven hebben: »Te recht merkt Generaal KOOLEMANS BEIJNEN op, dat wij de vrijheid genomen hebben, de tijdsopgave van »tegen den middag« in het rapport van HOYNCK VAN PAPENDRECHT te veranderen in »vóór 7 uur«, en stelt hij ons, in verband daarmede, de vraag, of aan de twee regels verder staande tijdsbepaling »des avonds ten zes uren«

1) Op autoriteit van Generaal DE BAS wordt hier CONSTANT als steller van het rapport aangenomen en, in overeenstemming daarmede, de uitval van Prof. HARTTUNG tegen den prins op CONSTANT overgebracht.

2) Een dagboek, dat niet bestemd was voor openbaarheid, maar toch natuurlijk door familieleden en goede bekenden zou gelezen worden. Zie: DE CONSTANT REBECQUE, Le prince d'ORANGE et son chef d'état-major pendant la journée du 12 Août 1831. La Haye, 1875, blz. 9.

wel groote waarde kan worden gehecht«? En wanneer dan het bewijs gegeven of althans de groote waarschijnlijkheid aangetoond was, dat die opgave juist was, dan eerst had Generaal DE BAS recht gehad, daarmede weêr als bewijsgrond op te treden. Maar zoo doet Generaal DE BAS niet, ook omdat hij het niet kan; want die opgave komt maar in één rapport voor. Er wordt eenvoudig over gezwezen, en eene algemeene aantijging tegen mij op het papier geworpen, dat ik zonder bewijzen eene beschuldiging uft van onbetrouwbaarheid op de rapporten van 's prinsen onderbevelhebbers (zoo algemeen mogelijk — dat maakt indruk). Dit is dan ook veel gemakkelijker, dan iets te moeten bewijzen, wat niet te bewijzen is. En de tijdsopgave van *pás eerst tegen zes uur 's namiddags* wordt opnieuw als een krachtig argument in het strijdperk geworpen (blz. 7 onderaan). Ik kom er op terug; maar ik moet vooraf iets zeggen over den titel van des Heeren DE BAS' weerlegging, in verband met die weerlegging zelve: »Documenten en hypothesen«.

(Slot volgt.)

**De veldartillerie in het gevecht en de wederkeerige hulp
van infanterie en artillerie.**
Beschouwingen, ook met het oog op Nederlandsche toestanden, ¹⁾

DOOR

C. M. G. P. COUVÉE,

Eerste-Luitenant 4e Regiment Veldartillerie.

(Vervolg en slot van blz. 302.)

GROEPEERING DER ARTILLERIE.

Deze houdt in de eerste plaats verband met de eischen, door de gevechtsleiding voor de artillerie gesteld.

De B. C. is en blijft de verantwoordelijke persoon voor het leiden van het vuur, m. a. w. hij is degene, die zorgt, dat uit de batterij de grootst mogelijke vuurkracht uitgaat. Dit is eene taak, die zijne geheele toewijding eischt. Alle reglementen zijn het hierover eens; het Fr. en het D. A. regl. schrijven dan ook uitdrukkelijk voor, dat de B. C. slechts bij hooge uitzondering, zonder verkregen bevel, van doel mag veranderen.

De Afd. C. is de tactische leider zijner batterijen. Hij is verantwoordelijk voor het goede tactische gebruik zijner batterijen, hij wijst haar de doelen aan, die zij moeten bevuren en let er op, dat de batterijen goed vuren. Met opzet zeg ik hier niet »en wijst haar de te bewaken strook aan«, zooals o. m. ons A. regl. doet (punt 378).

Het verdeelen van de aan de afdeeling toegewezen terreinstrook over de batterijen heeft b.v. de volgende nadeelen. Een B. C. ziet in de hem aangewezen strook niets, terwijl in eene andere batterijstrook twee batterijen noodig zijn. Een B. C. gaat uit van een misplaatst initiatief, brengt vuur in de strook van eene andere batterij en laat zijn eigene strook onbewaakt; dit kan ook een gevolg zijn van een bevel van den Afd. C. De grenzen der strooken voor de batterijen zullen in den regel zeer moeilijk aan te geven zijn.

Afgezien van dit laatste nadeel, zou eene verdeling van de door de afdeeling te bewaken strook alleen mogen geschieden, als zij zoo weinig breed is, dat bij eene afdeeling van 4 batterijen (hier spreek ik in de toekomst) zij over 3 of 2 batterijen verdeeld kan worden en dus de overschietende batterijen beschikbaar blijven, om andere doelen te bevuren. Maar, zooals ik heb trachten aan te toonen,

¹⁾ Volgens gewoonte laten wij de meeningen van den S. geheel voor diens rekening. RED.

is onze veldartillerie daarvoor te zwak en verdient m. i. de navolgende handelwijze voor onze artillerie de voorkeur.

De Afd. C. bewaakt de geheele breedte van het deel van het gevechtveld, dat hem is toegewezen, waarbij hij zich door ander personeel, desnoods uit de batterijen genomen, doet bijstaan. Zoodra zich nu doelen vertoonen, die voor de eigen infanterie gevaar opleveren, dan wijst hij om die doelen te bestrijden, de batterij of batterijen aan, die daarvoor, naar zijn oordeel, het meest in aanmerking komen. Blijft er nu nog eene batterij over, om later te gebruiken tegen een nieuw doel, dat zich in zijn strook voordoet, dan is dit een voordeel. Dit voordeel zal zich bij ons niet dikwijls voordoen en is het nieuwe doel voor de eigen infanterie gevaarlijker dan een der anderen, dan zal eene batterij, op aanwijzing van den Afd. C., haar vuur moeten overbrengen op dat nieuwe doel. »Häufiger Zielwechsel beeinträchtigt die Wirkung«, zegt het D. Art. regl., maar onze zwakke artillerie zal een veelvuldig veranderen van doel eischen, zooals ik al meer gezegd heb, en, in verband daarmee, over heel wat meer munitie moeten kunnen beschikken, dan thans het geval is.

Waar nu het Fr. A. regl. in punt 621, het D. in punt 366 en het onze in punt 370, evenzoo de »Gevechtshandleiding« in punt 39 waarschuwen tegen het vormen van lange artillerieliniën, mag dit niet leiden tot een verspreid opstellen van de batterijen. Het D. A. regl. spreekt dan ook van eene »gruppenweise Aufstellung« en de beschrijving van »la manoeuvre de Lorlanges« leert, dat ook de Fransche artillerie het beginsel van eene afdeelingsgewijze opstelling van de artillerie huldigt.

Staan in de afdeeling de batterijen ver uit elkander, dan wordt de tactische leiding van den Afd. C. te veel bemoeilijkt, in het bijzonder is het goed aanwijzen der doelen moeilijk, zoo niet onmogelijk, zooals ik uit eigen ondervinding weet. De Afd. C. ziet een doel en wel op eenige wijze ten opzichte van een terreinvoorwerp, dat aan alle B. C.ⁿ zijner afdeeling bekend is en door hen gezien wordt. Er bestaat echter veel kans, dat de B. C., die ver zijwaarts staat van de opstellingsplaats van den Afd. C., dat doel niet ziet en zoo dit wel het geval is, dan op eene geheel andere wijze ten opzichte van het opgegeven terreinvoorwerp, zoodat het de groote vraag is of die batterij, zoo zij aangewezen wordt, om dat doel te bevuren, het werkelijk onder vuur zal nemen. Telefonen kunnen dit euvel niet wegnemen.

Eene dergelijke verspreide opstelling van de afdeeling zou daardoor oorzaak kunnen zijn, dat de Afd. C. aan een ver van hem verwijderden B. C. de keuze der doelen zou moeten overlaten. Dit brengt niet alleen het nadeel mede, dat de kans om niet in het belang van het geheel te handelen, grooter wordt, maar ook, dat die B. C. het tactisch gebruik zijner batterij moet bepalen, waar het technisch gebruik reeds al zijne krachten vordert.

Toch zal in bedekte terreinen eene splitsing, als hier bedoeld, dikwijls moeten voorkomen, omdat uit eene meer gemasseerde opstelling, niet overal artillerievuur te brengen is. Duidelijk bleek dit in de vóórstelling, den eersten manoeuvredag ingenomen door de verdedigende partij bij de oefening, in 1910 in het Lekacces gehouden, waar de veld- en houwitserbatterijen voor deze partij zeer verspreid moesten worden opgesteld. Tevens bleek, dat elke B. C. zich verstaan moest met den commandant van de infanterie in de hem aangewezen strook en zich naar diens aanwijzingen schikken. Nadat de bevelen voor het in stelling komen aan de B. C.ⁿ. gegeven waren, werd de invloed van den Afd. C., hier tevens A. C. op de batterijen, die ver van hem verwijderd waren, vrijwel tot nul gereduceerd.

Wat de plaats van de afdeelingen van het regiment veldartillerie bij eene divisie betreft, zal deze afhangen van artilleristisch-technische eischen, waarop ik hier niet verder wensch in te gaan, maar bovendien verband moeten houden, met het inzetten van de infanterie. Eene divisie treedt op in legerverband, de drie regimenten infanterie worden allen ingezet, terwijl slechts deelen van een of twee regimenten in algemeene reserve worden gehouden; dan zal het veelal aanbeveling verdienen, aan elke der drie afdeelingen (alweer toekomstmuziek) als strook aan te wijzen de gevechtsstrook van een der regimenten infanterie; de Afd. C. moet zich dan verstaan met den commandant van het regiment infanterie, dat hij moet steunen. Treedt daarentegen eene divisie zelfstandig op, dan kan ik mij voorstellen, dat twee regimenten infanterie worden ingezet en dat een regiment aanvankelijk in reserve blijft. Om nu tot geen verbreking van het afdeelingsverband te geraken, zal aan één regiment twee, aan het andere ééne afdeeling moeten worden toegevoegd; de laatste b.v. aan het regiment, dat in meer bedekt terrein optreedt, waar artillerie van minder belang is. In dit geval zou zich misschien eene uitzondering op den regel kunnen voordoen, n.l. dat eene der drie afdeelingen tijdelijk in reserve moest blijven, tot dat meer helderheid in den gang van zaken is gekomen, en men weet, waar haar in te zetten. Werken, als hier is aangegeven, in eene strook twee afdeelingen samen, dan is, om tot eene goede samenwerking met de infanterie in die zelfde strook te geraken, eenhoofdige leiding dier afdeelingen noodig.

Evenals zulks voor A. C. en A. B. is aangegeven, zal in elke gevechtsstrook de commandant der artillerie verbinding moeten houden met den commandant der infanterie in de zelfde strook. Aan den A. B., gesteund door den A. C., blijft het overgelaten om in de indeeling, voor wat de artillerie betreft, gedurende het gevecht naar mate van de omstandigheden veranderingen te brengen.

DAADWERKELIJKE STEUN VAN DE INFANTERIE AAN DE ARTILLERIE.

De infanterie moet mogelijk maken, dat de artillerie in den

aanvang van het gevecht in stelling komen kan, en haar verder gedurende het gevecht zoodanig beschermen, dat de artillerie niet dan bij hooge uitzondering tot zelfverdediging tegen infanterie of cavalerie behoeft over te gaan, maar zich rustig aan haar taak, zooals deze omschreven is, kan wijden. Vooral voor onze zwakke artillerie is deze bescherming van het hoogste belang.

Bij de verdediging wordt deze bescherming het gemakkelijkst verkregen. Ligt hier de voorste infanterielinie op \pm 600 M. vóór de stellingen der artillerie, dan wordt in latere stadiën van het gevecht, de artillerie tegen direct vuur van de aanvallende infanterie beveiligd en bovendien lijdt de tirailleurlinie niet van het artilleriesvuur, dat op de verdedigende artillerie wordt afgegeven en zoo ook omgekeerd.

Deze afstand maakt ook mogelijk, dat de artillerie over de infanterie heen kan vuren, de tirailleurlinie kan dus recht voor de artillerie komen te liggen en in die Linie behoeven dus geen groote intervallen voor te komen. Zooals deze vroeger voorkwamen, en ik denk hier aan de lange Linie van de artillerie van het IIIe en Xe Oostenrijksche legerkorps in den slag bij Königgrätz, dwongen zij de artillerie de aanvallende infanterie in zulk een interval alleen te bevuren en zouden zij thans de artillerie wellicht van een belangrijker deel van haar taak aftrekken. Voorts geeft die tirailleurlinie recht vóór de artilleriesstelling, zulk een veilig gevoel aan de artillerie, vooral als deze verborgen is opgesteld en daardoor in front zichzelf niet kan verdedigen.

Bij den aanval komt in de eerste plaats het beveiligen, niet alleen van het in stelling komen der artillerie, maar ook van alle handelingen, die daaraan voorafgaan, in aanmerking. Deze voorbereidende maatregelen zijn niet alleen groot in aantal — ik noem: het verkennen in het algemeen der stellingen door den A. B. met den A. C., door deze met de Afd. Cⁿ., door deze laatsten met hunne B. Cⁿ. en ten slotte door de B. Cⁿ. —, maar moeten ook goed kunnen geschieden, dus met kalmte en zonder dat de betrokken personen bij die verkenningen vrees voor persoonlijke onveiligheid behoeven te hebben. Bij het in stelling komen zelf kan eene enkele vijandelijke patrouille al veel nadeel toebrengen. Een enkel zwaar gewond paard in eene bespanning vertraagt het in stelling komen van het betrokken stuk; in sommige terreinen kan daardoor zelfs vertraging van het in stelling komen der volgende stukken ontstaan.

Waar het nu voor den aanvaller van zooveel waarde is, dat de artillerie zoo sterk mogelijk gevechtsbereid staat, als de infanterie van de hoofdmacht ten aanval voorwaarts gaat, moeten, zooals reeds gezegd is, alle handelingen, die noodig zijn vóór het moment, dat de artillerie tot vuren gereed staat, goed en rustig plaats vinden, en moet daarom voldoende infanterie voorwaarts terrein gewonnen hebben, om die handelingen te kunnen beveiligen.

De »Gevechtshandleiding« (punt 45) draagt die zorg op aan de

verkennde handelingen der cavalerie, daarin gesteund, door de bij haar ingedeelde wielrijder- en mitrailleuraafdeelingen en zulks in aansluiting met het optreden van de infanterie van de voorhoede. M. i. zal de hiervoren bedoelde beveiliging voornamelijk ten deel vallen aan de infanterie der voorhoede, zoo noodig versterkt door infanterie uit de hoofdmacht en welke infanterie door het innemen van eene voldoende frontbreedte, niet alleen de uitgestrektheid van de vijandelijke stelling tracht vast te stellen, maar daardoor voor de eigen partij een voldoende breed front beschermt, waar achter de artillerie eene groote mate van vrijheid van handelen vindt.

Behalve dezen feitelijken steun, kan de infanterie aan de artillerie een moreelen steun geven en deze is: geduld hebben. Eene goed opgestelde artillerie geeft eene stevige ruggegraat aan den aanval. De handelingen, noodig om tot die goede opstelling te geraken, kosten tijd. Hoewel van de zijde der artillerie alles in het werk gesteld wordt, om die handelingen te bespoedigen, duurt het lang vóór de A. C. aan den B. C. kan melden: mijn artillerie staat gereed, nu kan de infanterie voorwaarts gaan. Het hier gevraagde geduld wordt dikwijls nog op grooter proef gesteld, wijl op hare beurt de artillerie geduld moet oefenen, omdat de c.q. versterkte voorhoede nog niet voldoende terrein gewonnen, nog geen voldoende breed front heeft ingenomen. De artillerie van het Duitsche IXe legercorps leerde den 18^{en} Augustus 1870 de nadeelen van een niet voldoende beveiligd in stelling komen.

De infanterie gaat vooruit, de artillerie blijft, althans aanvankelijk, staan en daarmee wordt de afstand tusschen artillerie en tirailleurlinie, de direct beveiligende linie, grooter. Maar op die voorste linie volgen reserves, ook al weer in verschillende liniën en zoolang die reserves de lijn der artillerie nog niet voorbij zijn, eischt de artillerie geene afzonderlijke bedekking, mits bij de opstelling dier reserves rekening worde gehouden met de plaatsing der artillerie.

Eene uitzondering — dit geldt ook voor den verdediger — vormen de batterijen, die om de eene of andere reden eene opstelling op een der vleugels gekregen hebben. Daar zal eene afzonderlijke infanteriebedekking noodig zijn, om de onbeveiligde flank van de artillerie te beschermen. De commandant dier artillerie geeft aan, wat hij beschermd wil hebben, de commandant der infanteriebedekking bepaalt, hoe dit zal geschieden.

Eene afzonderlijke bedekking van de artillerie wordt dus slechts bij uitzondering al dadelijk gegeven en later alleen, als de artillerie alle infanterie voorbij zich heeft zien gaan, iets wat, omdat de artillerie, al vóór het zoover gekomen is, in den regel reeds naar voren van stelling veranderd zal zijn, ook uitzondering zal wezen.

Dikwijls ziet men echter bij manoeuvres al dadelijk eene artilleriebedekking aanwijzen en bij voorkeur genomen uit de infanterie van de hoofdmacht, welke het eerst in het gevecht wordt gebracht.

De commandant dier bedekking ziet het bataljon of de compagnie, waartoe hij behoort naar voren gaan en verdwijnen, en of hij nu bang was dat bataljon of die compagnie kwijt te raken, of wel door onzichtbare banden werd medegetrokken, dat weet ik niet, maar wel heb ik gezien, dat op een gegeven oogenblik de bedekking zonder afscheid te nemen, verdwenen was. Waar eene bedekking gegeven moet worden, wordt zij, naar mijne meening, het best genomen uit infanterie, meer achterwaarts opgesteld of nog op te stellen.

STELLINGVERANDERING.

Wanneer de strijd om het vuuroverwicht begint, moeten èn infanterie èn artillerie hare grootste vuurkracht ontwikkelen. Voor de infanterie, die reeds op kortere afstanden van de vijandelijke infanterie is gekomen of omgekeerd haar dichter bij zich heeft zien komen, worden dichte tirailleurliniën noodig; voor de artillerie worden eveneens kortere afstanden, veelal gepaard gaande met eene meer of min open opstelling vereischt. Een en ander heb ik in mijn reeds genoemd artikel, vroeger in dit Tijdschrift verschenen, trachten aan te toonen.

Het Fr. A. regl. houdt niet van stellingveranderingen, zooals punt 663 vrij duidelijk aantoont.

»Une installation un peu prolongée présente le grand avantage de permettre d'étudier le champ de bataille, de manière à être toujours prêt à intervenir sans retard.

»Mais on ne doit par perdre de vue qu'une position occupée depuis un certain temps est devenue dangereuse parce que l'ennemi a pu la repérer.

»Par suite le déplacement de l'artillerie est souvent utile quand les circonstances qui avaient motivé son établissement sont modifiées«.

Toch schrijft het voor de infanterie-batterijen voor:

»Suivre l'infanterie par échelons et par bonds en n'hésitant pas à se mettre en batterie aux distances les plus rapprochées de l'infanterie ennemie;« (punt 635) en »renoncer sans hésiter, lorsque cela sera avantageux, au défilement, lequel perd de son importance au fur et à mesure des progrès du combat« (punt 634).

Het D. A. regl. wil stellingverandering, als uit de oorspronkelijke stelling het aanvalspunt niet goed beschoten kan worden, of als het onderkennen van vriend en vijand en het waarnemen der schoten zoo moeilijk wordt, dat daardoor gevaar voor de eigen troepen te vreezen zou zijn (punt 470). Het zegt verder in punt 367: »Um die Entscheidung im Infanteriekampfe herbeizuführen, muss die Feldartillerie, unter Verzicht auf die Vorteile verdeckter Aufstellung, ihr Feuer fast immer aus fast verdeckter oder offener Stellung abgeben«.

Ons A. regl. zegt in de punten 334 en 335, dat bij de uitvoering van den hoofdaanval voor de batterijen, ter bestrijding van de vijandelijke artillerie aangewezen, directe richting en vuur op korten afstand

gewenscht zijn, en dat die batterijen, wier opstelling niet aan deze eischen voldoet, daartoe eene stellingverandering zullen moeten uitvoeren. Voor de tot rechtstreeksche ondersteuning der infanterie aangewezen batterijen, stelt het zich in punt 336 vrijwel op het Fransche standpunt.

Ook in de verdediging wil ons A. regl. (punten 346, 347 en 348), dat de artillerie met directe richting tot afslaan van den hoofdaanval medewerkt en wijst daarbij op eene mogelijke stellingverandering.

Het resultaat dezer beschouwingen is, dat eene stellingverandering voor de artillerie, ondanks de nadeelen daaraan verbonden — eene tijdelijke verzwakking, in kleinere verbanden zelfs eene onderbreking van het artillerievuur — in den regel noodig zal zijn.

De verdediger zal zijne artillerie slechts over kleine afstanden behoeven te verplaatsen, tijdig en goed voorbereid zal dit kort duren; anders is het voor den aanvaller. Om niet te dikwijls van stelling te veranderen, moet dit over een grooten afstand geschieden, voorwagens met bespanningen komen eerst in of althans dicht bij de oude en later weer in of bij de nieuwe stelling.

Waar nu die stellingverandering onder het verdedigend vuur moet geschieden, zijn zware verliezen onder de paarden te verwachten, waardoor de artillerie hare bewegelijkheid, die zij later nog zoo hard noodig heeft, zoo niet geheel, toch gedeeltelijk zou kunnen verliezen. Daarom moeten voorzorgsmaatregelen genomen worden. In de oude stelling moet het opleggen en weggaan zoo mogelijk ongezien geschieden, waarbij eene verborgen stelling een groot voordeel biedt. De nieuwe stelling moet zoo mogelijk ongezien bereikt en daarna zoo gedekt mogelijk ingenomen worden. Eene nauwkeurige voorafgaande verkenning van den opmarschweg is daarvoor noodig.

Om de onderbreking van het vuur zoo kort mogelijk te doen zijn, moet alles zoo snel mogelijk geschieden; deze snelheid wordt nog in sterker mate geeischt, als een gedekt bereiken en innemen der nieuwe stelling niet mogelijk is. Het weinig van stelling veranderen door de Japansche artillerie in den Russisch-Japanschen oorlog moet voor een groot deel toegeschreven worden aan het onvoldoende paardenmateriaal, waarmede geene groote snelheid te bereiken was.

Onder bedoelde voorzorgsmaatregelen moeten wij ook verstaan de pogingen, om het vijandelijk artillerievuur te verzwakken of af te leiden. Verzwakken kan alleen bij eene overmacht aan artillerie gebeuren, door tijdens de stellingverandering de verdedigende batterijen, die haar bestrijden, op hare beurt onder vuur te nemen, zonder dat de eigen infanterie den tot dusverre genoten steun geheel gaat ontberen. Afeiden kan misschien geschieden, door dat de batterijen, die nog niet van stelling veranderen, haar vuur versnellen en daardoor meer vuur trachten te trekken, maar het kan ook geschieden door dat de eigen infanterie op het oogenblik der stellingverandering in haar geheel voorwaarts tracht te komen en daardoor veel van het

verdedigend artillerievuur tot zich trekt. Ik geef toe, dat deze handeling zware offers van die infanterie eischt, maar ik geloof, dat deze niet te duur gekocht zullen zijn, als daardoor de artillerie met weinig verliezen in hare nieuwe stellingen komt en dus verder in den strijd om het vuuroverwicht een grooteren steun kan geven.

Ons A. regl. draagt in punt 364 aan den A. B. op, om aan den A. C. op te geven, wanneer eene algemeene stellingverandering noodig is. Te recht, omdat de A. B. uit de ingekomen berichten weet, wanneer de strijd om het vuuroverwicht zal beginnen. Ik zou hem ook het tijdstip van die stellingverandering willen doen bepalen, omdat hij het in de hand heeft, de zooeven besproken samenwerking te doen plaats hebben.

HOE WEET DE ARTILLERIE, WELKE DOELEN ZIJ MOET BEVUREN?

De oplossing van deze vraag is niet moeilijk in het begin van het gevecht, als de infanterie aan weerszijden nog zoover van elkaar is, dat het geweer nog niet te gebruiken is. In het algemeen is dat doel voor de artillerie van den aanvaller de artillerie van den verdediger, die de aanvallende infanterie onder vuur neemt; voor de artillerie van den verdediger is het in hoofdzaak de naderende aanvallende infanterie en, bij voldoende artillerie, ook de haar bevurende artillerie van den aanvaller.

Moeilijker wordt de oplossing als eenmaal de strijd om het vuuroverwicht begonnen is en ook het geweervuur zich doet gelden. Eene goede bekendheid met de tactiek der infanterie is voor den artillerie-officier hier niet voldoende. Hierdoor weet hij, dat bevuurd moet worden dat doel, hetwelk voor de eigen infanterie het gevaarlijkst is, en dat in deze periode in het algemeen de infanterie van de tegenpartij het gevaarlijkst is, omdat tegen over haar het vuuroverwicht verkregen en behouden moet worden.

In den regel zal dus aan beide zijden het grootste deel der artillerie tegen de vijandelijke infanterie in het vuur moeten worden gebracht en alleen overschietende batterijen bestemd worden tegen de vijandelijke artillerie.

Het kan echter voorkomen, dat van de verdedigende infanterie niet die groote vuurkracht uitgaat, die het voorwaarts gaan van de aanvallende infanterie belemmert, maar dat die tegenhoudende kracht van de verdedigende artillerie uitgaat. In dat geval zal van de artillerie van den aanvaller een in verhouding grooter deel bestemd moeten worden tegen de verdedigende artillerie en het bestrijden van de verdedigende infanterie, meer overgelaten moeten worden aan de aanvallende infanterie.

Wij, met onze zwakke veldartillerie, moeten vooral niet vergeten, dat artillerie alleen door artillerie kan bestreden worden, dat onze artillerie de infanterie toch niet op de kortere afstanden over het geheele gevechtsfront kan steunen, dat wij dus dikwijls, meer dan ons lief is,

niet in staat zullen zijn het infanterievuur door artillerievuur te versterken. Onze infanterie moet dit, hoe onaangenaam het ook is, weten.

Welken, steun de infanterie behoeft, kan niet gezien, maar moet gevoeld worden en wel door de infanterie in voorste linie, die de slagen krijgt. Deze moet hare wenschen, welken, steun zij verlangt, ter kennis brengen van de artillerie, maar niet rechtstreeks, zooals duidelijk zal worden.

Die wenschen moeten — ik neem hier eene divisie in gevecht — uit de voorste linie overgebracht worden naar den commandant van het betrokken regiment infanterie. Deze weet of hij die wenschen moet overbrengen aan den commandant van de afdeeling, die zijn regiment moet steunen, of wel aan den commandant van de geheele artillerie, als hem geen artillerie direct is toegevoegd. Zoo komen de wenschen bij de autoriteit, die kan beoordeelen, of aan den uitgesproken wensch gevolg kan worden gegeven, zonder de kracht van het artillerievuur op een ander punt te veel te verzwakken, en die, zóó vervulling mogelijk is, de batterij of batterijen kan aanwijzen, die voor de gevraagde ondersteuning bestemd worden en aan de commandanten dier batterijen de noodige opdrachten kan geven.

Generaal PERCIN zegt in zijne beschouwingen betreffende de manoeuvre bij Lorlanges: »De infanterie kan niet weten of de vuurverschijnselen, welke zij ziet, afkomstig zijn van vuurmonden, waarvan zij vuur ontvangt. Deze vuurverschijnselen der artillerie zijn »beter te zien door de contre-batterijen dan door de infanterie, die »door het bedekte terrein voorwaarts gaat.

»De eigen contre-batterijen moeten de vuurverschijnselen dooven, »welke in hare bewakingsstrook te zien zijn, zonder te vragen, zijn »dit vijandelijke contre-batterijen of wel vijandelijke infanterie- »batterijen.

»Door zoo te handelen, behoeven de batterijen, die artillerie be- »strijden, geen inlichtingen te vragen aan de eigen infanterie«.

Deze beschouwing is heel mooi, maar eischt beschikbaarstelling van contre-batterijen, iets wat, zooals ik heb trachten aan te toonen, voor onze artillerie in den regel niet mogelijk zal zijn. Hoe moeilijk het is, onze infanterie zal in deze de artillerie moeten helpen.

Voor de infanterie-batterijen eischt ook Generaal PERCIN hulp van de infanterie.

De infanterie toch, moet aan de artillerie aanwijzingen geven omtrent de opstelling van doelen voor die artillerie.

Wat toch is in het gevecht het geval? Stellingverandering mag, zooals gezegd is, niet veel voorkomen en daardoor zal in vele gevallen de afstand tusschen eigen artillerie en infanterie zoo groot worden, dat, vooral in bedekt terrein, de artillerie niet weet, of zij eigen of wel vijandelijke infanterie bevuurt. In de meer genoemde manoeuvre bij Lorlanges is later gebleken, dat van de 8 batterijen van den aanvaller, welke aangewezen waren, om op de verdedigende

infanterie te vuren, er 5 geschoten hebben op de eigen infanterie, wat Generaal PERCIN den volgenden uitroep ontlokt: »La batterie d'infanterie ne peut savoir que par l'infanterie elle-même où sont les lieux des coups de fusil« en elders: »A la guerre il (l'artilleur) ne verra rien: le champ de bataille lui paraîtra vide de troupes. L'observation du terrain ne lui donnera que des indices. Seule, l'infanterie connaîtra bien les objectifs, parce qu'elle en recevra des coups. En un mot, la reconnaissance de l'ennemi se fait par le combat et non à coups de lorgnette«.

Waar de »Gevechtshandleiding« in punt 39 zegt, dat het de plicht is van ieder, die omtrent de opstelling van de vijandelijke artillerie eene belangrijke waarneming doet, hiervan kennis te geven en dat dit zelfde geldt voor de waarneming van andere gewichtige doelen, of van vijandelijke afdeelingen, die de veiligheid der artillerie bedreigen, zou ik hieraan willen toevoegen de opstelling der vijandelijke infanterie.

Deze moet niet »bij voorkeur, zoo mogelijk rechtstreeks gemeld worden aan den commandant van in de nabijheid staande artillerie«, maar langs den zelfden weg, als de wenschen aan den A. C., omdat deze moet beoordeelen, voor welke afdeeling deze melding van belang is.

De aanwijzingen, die deze berichten zullen bevatten omtrent plaatsen, waar doelen zich bevinden, zullen in den regel in woorden moeilijk zijn uit te drukken; terreinschetsen zullen het duidelijkst zijn. Panoramaschetsen zijn alleen bruikbaar, als de commandant der batterij, welke het doel moet bevuren, het ongeveer in de zelfde richting ziet, als degene, van wien de aanwijzing uitgaat. Men kan hiertegen inbrengen, dat het zóó veel te lang zal duren vóór de hulp komt, maar op eene andere wijze handelende, vrees ik, dat er veel kans bestaat, dat niet de goede steun gebracht wordt. Ook moet men in aanmerking nemen het langzame verloop van het heden-daagsche gevecht, iets wat onze vredesoefeningen ons niet leeren. Het initiatief van artilleristische zijde wordt niet uitgeschakeld.

De infanterie moet zorgen voor het overbrengen van bovenbedoelde wenschen en berichten tot op het oogenblik, dat de verbindings-officier der artillerie zorgt voor de doorzending aan den betrokken commandant der artillerie.

Uit het bovenstaande blijkt, dat eene onafgebroken verbinding van de artillerie met de voorste gevechtlinie, zooals het D. A. regl. in punt 376 en het D. Inf. regl. in punt 447 voorschrijven, door mij niet wenschelijk wordt geacht.

Een steun vind ik in Generaal PERCIN, waar hij zegt: »L'agent de liaison tactique n'est pas fait pour aller offrir les services de l'artillerie au premier venu; son rôle est de mettre l'artillerie en relation intime avec le chef d'infanterie dont elle est chargée d'appuyer l'attaque«.

Wil men die verbinding met de voorste linie, dan moet zij over

vrijwel het geheele front tot stand gebracht worden en waar nu beide genoemde reglementen de zorg voor die verbinding opdragen aan de artillerie, die daarvoor officieren bestemt, welke door seinen naar achteren melden, daar heeft onze artillerie daarvoor zeer zeker niet genoeg officieren, afgezien nog van de mogelijkheid, dat door seinen niet genoeg gemeld kan worden. Verder gaan die officieren met de voorste linie voorwaarts, zitten dus in den hoek, waar de meeste slagen vallen, en hebben veel kans buiten gevecht gesteld te worden, waardoor de zoo gewenschte verbinding gevaar loopt verbroken te worden. Neen, waar het hier de belangen der infanterie geldt, moet dit Wapen, al is het langs een omweg, voor de hier bedoelde verbinding zorgdragen en wordt daarmee het goede beginsel »alle verbinding van voren naar achteren«, wederom gehuldigd.

Het valt ook op, dat beide Duitsche reglementen aan die officieren in hoofdzaak eene zeer beperkte taak opdragen. »Sie sollen vor allem Klarheit schaffen, wie nahe die eigenen Schützenlinien am Feinde sind, damit die Artillerie ihr Feuer möglichst lange fortsetzen kann«.

Dit doelt dus op het moment, dat het vuur van de aanvallende artillerie gevaarlijk dreigt te worden voor de eigen infanterie, m. a. w., dat de wederzijdsche tirailleurliniën elkaar dicht genaderd zijn en dus het artillerievuur verplaatst moet worden om geen kans te loopen, dat de eigen infanterie *met* de vijandelijke beschoten wordt. Dit zal in de meeste gevallen niet uit de artilleriestellingen te zien zijn en *nu* moet uit de voorste linie der infanterie, *rechtstreeks* aan de artillerie de melding gaan: »verplaats Uw vuur, want wij komen in de »spreiding Uwer schoten«, omdat hier geen tijd mag verloren gaan. Een duidelijk sprekend sein, bij infanterie en artillerie bekend, is hier op zijn plaats en onwillekeurig denken wij aan de nationale vlaggen door de Japansche tirailleurs opgestoken, als zij de vijandelijke stelling binnendrongen en waarop de Japansche artillerie haar vuur staakte of wel verplaatste.

Niet vóór de infanterie in de stelling was, gebeurde dit, en die infanterie leed dus verliezen door het eigen artillerievuur. Algemeen wordt aangenomen, dat Europeesche troepen moreel tegen dat vuur van achteren niet bestand zullen zijn, maar het leert ons, hoe de infanterie tot op het laatste oogenblik den steun der artillerie noodig heeft. Alle reglementen schrijven dan ook voor — iets wat de Japansche artillerie met hare slechte paarden niet in staat was te verrichten — dat enkele batterijen, den infanterieaanval zelfs tot op de kortste afstanden begeleiden, waarbij snelheid op den voorgrond staat, omdat er nu geen tijd is om te zoeken naar eene gedekte verplaatsing en naar een gedekt in stelling komen. Er moet dus op gerekend worden, dat eene batterij, die de infanterie zóó begeleidt, vele verliezen zal lijden en als zij eens in stelling staat, hare bewegingsvrijheid zal hebben verloren. Ons A. regl. wil in punt 336 in deze moeilijke omstandigheden, de hier bedoelde stellingverandering doen

plaats hebben met afzonderlijke sectiën of stukken, die misschien beter gebruik kunnen maken van de dekking, welke het terrein biedt en daardoor verder voorwaarts kunnen komen dan eene batterij.

Ten slotte wil ik nog aanstippen, hoe bij een mislukten aanval het de artillerie, het stabiele Wapen, in de eerste plaats is, die de terugvliedende troepen moet opnemen; hoe bij een gelukten aanval zooveel mogelijk artillerie in de veroverde stelling moet worden gebracht, niet zoozeer om den vijand met vuur te vervolgen, maar om hem te beletten zich te verzamelen en om retour-offensiefs tegen te gaan, terwijl de eigen infanterie zich verzamelt; hoe in de verdediging de artillerie alle krachten tegen de aanvallende infanterie keert en, als het gevecht tot het bittere einde wordt voortgezet, tot op den laatsten man stand houdt en een voorbeeld neemt aan de Oostenrijksche artillerie in den slag bij Königgrätz.

De artillerie steunt dus de infanterie in haar strijd om het vuur-overwicht; de infanterie moet het der artillerie mogelijk maken, die taak zoo goed mogelijk te vervullen, niet alleen door haar te beveiligen, maar ook door aan de artillerie te kennen te geven, welken steun zij behoeft. Ik eindig met deze woorden van Generaal PERCIN:

»Zoolang de artillerie moet raden naar hetgeen het zusterwapen »noodig heeft, zal zij ondanks de beste bedoelingen een »Arme »voisine« blijven en naast, maar niet met de infanterie strijden«.

's-Bosch, 1910

Een en ander uit de geschiedenis der legerverpleging tusschen 1815 en 1870.

(Vervolg van blz. 315.)

E. HET RUSSISCH OFFENSIEF EN DE ONTRUIMING VAN DE DONAUVORSTENDOMMEN.

In December 1853 werd het plan voor het offensief vastgesteld. Men zou in het midden van Maart den Donau bij Braïla, Galatz en Ismail overgaan en beginnen met Silistria te belegeren.

De Turken boden den Russen, die den 23sten Maart de rivier waren overgetrokken, weinig tegenstand.

Twee divisïën van het 5e korps en ééne divisie van het 3e korps waren de rivier bij genoemde plaatsen overgegaan. De operatiën in de Dobroedsja werden ondersteund door GORTSCHAKOW, die met twee divisïën van het 3e korps langs den linker Donau-oever trok en begin April te Calarasi aankwam.

Langzaam rukten de troepen door de Dobroedsja voort, eerst den 16^{en} Mei kwamen de beide divisïën van het 5^e korps te Silistria aan, om de door GORTSCHAKOW begonnen belegering tegen de Turksche hoofdmacht, die bij Sjoemla stond, te dekken.

De geringe energie, die bij dit offensief werd aan den dag gelegd, is voor een groot deel toe te schrijven aan de omstandigheid, dat PASKIEWITSCH zich daarmede op strategische gronden niet kon vereenigen. Hij had n.l. een optreden van Oostenrijk in den rug gevreesd en gelijktijdig eene landing der Engelschen en Franschen te Odessa. Hierin ligt wellicht de grond voor het opbreken van het beleg van Silistria op den 22sten Juni.

Het verplegingsplan hield rekening met een offensief van 100.000 man, de Donau moest tot basis dienen, terwijl de mobiele verplegingsuitrusting moest mogelijk maken, dat men zich 200 KM. ver zou kunnen verwijderen.

Tot het inrichten van de Donaubasis werd het aanleggen bevolen van magazijnen te Ismail, Satunovo, Galatz, Braïla, Oltenitza, Slobozia. Daar moest verpleging worden verzameld voor 4 maanden (1 Mei—1 September) voor 100.000 man en 40.000 paarden; er moest rekening gehouden worden met de omstandigheid, dat Bulgarije nagenoeg over geen bronnen ten dienste van de verpleging beschikte en zelfs alle fourage zou moeten worden aangevoerd.

De behoefte werd daarom vastgesteld op 274.600 HL. meel, 396.000 HL. gerst, 25.350 HL. grutten, 18.965 stuks slachtvee, ruim 14 miljoen KG. hooi, voorts azijn, zout en peper.

Voor de dekking van die behoefte stonden ter beschikking: 1°. de voorraden meel (beschuit) en grutten, waarvan de levering in de magazijnen aan de Sereth reeds in het najaar van 1853 werd begonnen; 2°. groote hoeveelheden koren, die door den handel te Braila en Galatz voor den uitvoer waren verzameld; deze voorraden werden door het door GORTSCHAKOW uitgevaardigde uitvoerverbod vastgehouden en door het legerbestuur overgenomen. Slachtvee, gerst, azijn werden door Russische, peper en zout door inlandsche kooplieden geleverd. Voor het naar de troepen vervoeren van de voorhanden voorraden stonden ter beschikking de Russische Donau-flottielje en een aantal transportschepen, die resp. tot Hirsowa en Tschernavoda konden komen.

Zoodra het evenwel gelukt was te Calarasi, door het aantrekken van voorraden uit Boekarest en Slobozia, een groot magazijn aan te leggen en, door eene beneden Silistria gebouwde brug, het verkeer over den Donau mogelijk te maken, kon Calarasi het uitgangspunt worden van eene tweede etappenlijn voor eene in zuidelijke richting voerend offensief.

In ieder geval moet de leiding het oog hebben gehad op eene der beide van Hirsowa of Calarasi uitgaande etappenlijnen, toen in het verplegingsplan werd gewezen op de noodzakelijkheid, het mobiel magazijn van 4 op 10 half-brigaden, dus van 4000 op 10.000 voertuigen te brengen. Dit cijfer werd a. v. berekend: de dagelijksche proviandbehoefte voor 100.000 man = 1890 HL., zoodat 300 voertuigen à 6,3 HL. laadinhoud noodig waren, om 1 dag proviand te vervoeren. Zou nu de verpleging door het mobiele magazijn tot op 200 KM. van de basis geschieden, dan moest geregeld heen en weer worden gereden.

Men rekende nu 10 dagen voor den heenmarsch, 10 dagen voor ontvangst, afgifte, rust, overladen in de relais-stations, en 10 dagen voor den terugmarsch, samen 30 dagen. Noodig waren dus 30×300 voertuigen. Wilde men nu ook nog hard voeder aanvoeren voor de 40.000 paarden, met een dagration van 9,84 L., dan waren daarvoor per dag noodig 625 voertuigen; voor proviand en fourage samen dus $30 \times (300 + 625) = 27.750$ voertuigen.

Het spreekt vanzelf, dat een zoo reusachtig aantal voertuigen niet bijeen te brengen zou zijn, waarom men dan ook van geregeld toevoeren van hard voeder afzag en zich van 10.000 voertuigen zou voorzien. Om echter de verpleging der paarden gedurende den tijd, dat er nog geen groen voeder was, althans eenigszins te verzekeren, werd vastgesteld, dat bij alle troepenafdeelingen, die den Donau overtrokken, mobiele regimentsmagazijnen zouden worden gevormd, om, in geval fourage kon worden aangevoerd, dien aanvoer mogelijk te maken. Hiertoe moest ieder regiment infanterie 80, iedere batterij 6, ieder eskadron 5 voertuigen aankopen en met slachtvee bespannen.

Voorts moest maïs gebruikt worden en bij hooigebrek het hooiration

worden verminderd; ten slotte moesten 12.000 zeisen worden gereed gehouden, om in Bulgarije ten spoedigste tot het winnen van hooi te kunnen overgaan.

GORTSCHAKOW liet ten behoeve van de verpleging der troepen, die den Donau waren overgegaan, te Ismail, Galatz en Braila in aldaar aan te leggen magazijnen ook hooi bergen. De proviandwagens moesten het benodigde daar afhalen. Voorts bepaalde hij, dat met het oog op de slechte wegen op een voertuig, met twee ossen gespannen, niet meer dan 500 KG. mocht worden geladen en dat bij hooigebrek de helft van het hooiration door 2,4 L. gerst moet worden vervangen.

Uit de overige beschikkingen van GORTSCHAKOW blijkt: 1°. dat de regimentstreinen, in plaats van als mobiele verplegingsreserve, werden gebruikt voor het verkeer van en naar de troepen tot op 3 dagmarschen; 2°. dat bij grootere afstanden gedeelten van het mobiele magazijn als tusschenlid traden tusschen de regimentstreinen en de stabiele treinen.

Wat de inrichting van het mobiele magazijn betreft, moet worden opgemerkt, dat de voertuigen, die dit magazijn samenstelden, niet waren gegroepeerd volgens de behoefte van bepaalde troependeelen, b.v. naar divisiën. Het magazijn was verdeeld in afdeelingen van 100 voertuigen, terwijl elke wagen bevatte beschuit en grutten voor 272 man voor 3 $\frac{1}{2}$ dag.

Gaan wij thans na, wat PASKIEWITSCH deed ter aanvulling van de door GORTSCHAKOW genomen verplegingsmaatregelen. Hij verbood den uitvoer van koren uit de havens van de Zwarte Zee en de Zee van Azow en nam koren over om 160.000 man 1 jaar lang te kunnen onderhouden, voorts liet hij op groote schaal hooi winnen in de gouvernementen Podolië, Kyew en Pultawa.

Hierin zien wij dus de zorg, om de veiligheid in den rug van het leger, wat de verpleging betreft, te verzekeren.

De maatregelen van GORTSCHAKOW en PASKIEWITSCH vulden elkander niet aan en noch de door den een, noch de door den ander genomen maatregelen waren in overeenstemming met de operatiën. GORTSCHAKOW bereidde alles voor met betrekking op een offensief, dat niet werd uitgevoerd, en verkreeg zijne voorraden door middel van eene intensieve benutting van de hulpmiddelen van het bezet gebied. PASKIEWITSCH daarentegen achtte het zwaartepunt van de operatiën ver achterwaarts gelegen, om welke reden hij weinig vertrouwen had in de voorraden, die zich in de Vorstendommen bevonden. Daar hij bovendien rekende op Oostenrijk als tegenstander en op eene Engelsch-Fransche landing bij Odessa, nam hij bij zijne voorbereidingen eene veel grooter troepensterkte tot grondslag, dan inderdaad in het veld werd gezonden.

Duidelijk blijkt hieruit het groote nadeel, dat twee personen naast elkander de zelfde zaak moeten regelen. PASKIEWITSCH stelde zich

als commandant van het geheele operatieleger en dus als verdediger des Rijks, op een ander standpunt dan GORTSCHAKOW, als commandant van het bezettingsleger, dat aangezien de bezetting niet tot het doel had geleid, dit door een verrassend offensief wilde bereiken.

Bij het opheffen van het beleg van Silistria was in den rug van het leger aan voorraad aanwezig: 1°. in 43 magazijnen in de Vorstendommen bijna 850.000 HL. koren, over eene uitgestrektheid van ruim 600 KM., in drie achter elkander liggende lijnen gedeponeed, n.l. in Moldavië, in Walachije en langs den linker Donau-oever; 2°. in de basis aan de Proeth de voorraden der Bessarabische magazijnen en die te Skuljani en Leowo, grootendeels nog gevuld, daar de verpleging der bezettingstroepen nagenoeg geheel door de middelen des lands geschiedde; 3°. de voorraden in Podolië over vijf magazijnsplaatsen verdeeld; 4°. de voorraden in de verder verwijderde gouvernementen, die niet in magazijnen waren verzameld, doch beschikbaar moesten worden gehouden.

In het midden van September 1854 overschreden de laatste Russische troepen wederom de Proeth. Nadat den 22sten Juni het beleg van Silistria was opgeheven, werd het Russische leger om Boedapest verzameld en ging men over tot het terugvoeren der voorraden. Den 21sten Augustus volgde het besluit de Donauvorstendommen te ont-ruimen, zoodat ruim 100.000 wagenladingen verpleging in doorsnede over 150 KM. afstand tot achter de Proeth moesten worden teruggebracht. In den loop van eene maand vertrokken uit Buzeu, Focsani en Tekuciu dagelijks circa 1500 voertuigen naar het dichtst bij gelegen magazijn, waar de voorraden overgeladen en op deze wijze in een relais-transport naar Woduly—Isakki werden verplaatst. Op den breeden weg konden in beide richtingen twee rijen voertuigen zich voortbewegen. Van Woduly-Isakki werden de voorraden gedeeltelijk naar de dislocatiegebieden der troepen, gedeeltelijk naar de Krim gebracht.

In verband met het van de zijde van Oostenrijk dreigende gevaar, werden nabij de Oostenrijksche grens aan den Dnjestr groote voorraden uit Podolië gereed gehouden.

Gaan wij thans tot den Krimoorlog over.

Toen den 14^{en} September 1854 bij Eupatoria 30.000 Franschen, 28.000 Engelschen en 6000 Turken landden, stonden in de Krim, onder bevel van MENTSCHIKOW, slechts 35.000 Russen, die reeds den 20sten September naar het binnenland van de Krim werden teruggedreven. De verbondenengingen weldra over tot het belegeren van Sebastopol, welke vesting zich na een beleg van ruim een jaar overgaf. Den 30sten Maart 1856 werd de vrede te Parijs gesloten.

De verpleging van het Russische leger had met groote bezwaren te kampen. De oorlog werd n.l. voor de Russen verrassend naar de Krim overgebracht, waardoor er weinig tijd was, om zich behoorlijk

voor te bereiden en voorts moest het steeds in sterkte toenemend leger geruimen tijd op de zelfde plaats worden verpleegd. Ook de geografische gesteldheid van de Krim bracht moeilijkheden mede. Het noordelijk deel is eene droge, boomlooze steppe, slechts voor veeteelt geschikt, het zuidelijk deel is een woest rotsgebergte, veelal met bosch bedekt, met wijnbouw op de hellingen. Veeteelt was voor de bewoners de hoofdbezigheid; er waren toen op het schiereiland ongeveer 50.000 paarden en 158.000 stuks hoornvee. De korenopbrengst was zelden voldoende, om de behoefte van de dun gezaaide bevolking te dekken. De bronnen des lands waren overigens over groote afstanden verspreid. Aan wegen bestonden toen, met uitzondering van een straatweg aan den zuidrand, slechts landwegen, die in de steppe soms reeds van af October tot in het midden van Maart grondeloos werden. Zoo vinden wij o. a. vermeld, dat voertuigen, die den 17^{en} December uit Juschun (bij Perekop) met proviand vertrokken, Simferopol eerst den 21sten Januari bereikten.

De slechte toestand dezer verbinding, die de hoofdetappenlijn vormde, gaf aanleiding, dat zij gedurende den krijg op een aantal plaatsen werd bestraat.

Eene tweede verbinding van het schiereiland met het vaste land was de Tschongaarsche brug, waarover thans de spoorlijn Alexandrowsk—Sebastopol gaat.

In de Krim en het aangrenzend gebied werd aan koren nagenoeg uitsluitend tarwe verbouwd, terwijl de voor de verpleging voorgeschreven rogge nagenoeg niet en boekweit (voor grutten) in het geheel niet werd verbouwd.

Ook was het aantal molens zeer gering.

Het Russisch leger kon slechts de behoefte aan slachtvee, zout, hooi en hout uit de bronnen des lands dekken, terwijl natuurlijk mede van invloed waren de steeds toenemende sterkte der troepen en de duur van het verblijf in de Krim. Het behoeft dan ook wel geen betoog, dat op groote schaal verpleging moest worden aangevoerd.

Zooals reeds werd medegedeeld, bedroeg de sterkte bij het landen der verbondenen slechts 35.000 man. Deze troepen werden verpleegd door het ministerie van oorlog, hierin voor de uitvoering bijgestaan door de proviand-commissie te Simferopol. Ofschoon de sterkte gering was, moesten sommige artikelen, vooral rogge, uit tot op 900 KM. verwijderde streken worden aangevoerd. Door het ministerie was de verpleging dezer troepen tot 1 Juli 1855 verzekerd.

Het leger, dat onder GORTSCHAKOW de Donauvorstendommen bezet en weder ontruimd had, had in Bessarabië en Podolië kantonnementen betrokken in afwachting van de komende gebeurtenissen. Voor het onderhoud daarvan waren ter plaatse voorraden aangeschaft, terwijl ook van de uit de Vorstendommen teruggevoerde hoeveelheden gebruik kon worden gemaakt. De in staat van oorlog verklaarde gouvernementen Podolië, Kyew, Pultawa, Charkow, Jekaterinoslaw, Cherson,

het N. deel van Taurië tot aan de landengte van Perekop, de provincie Bessarabië werden onder GORTSCHAKOW gesteld, tengevolge waarvan de proviand-commissies van Kyew, Krementsjoeg en Simferopol in de werkingsfeer van de intendance van het zuiderleger (het voormalig bezettingsleger) vielen. Daar echter de proviand-commissie te Simferopol ook de verplegingsautoriteit voor het Krim-leger vormde, moest zij, behalve de aanwijzingen van den generaal-intendant van het zuiderleger, ook die van den opperbevelhebber in de Krim uitvoeren. Deze tweeslachtige positie bestond echter niet lang, daar deze proviand-commissie onmiddellijk onder de bevelen van MENTSCHIKOW werd gesteld en de genoemde gouvernementen opnieuw werden verdeeld over de proviand-commissies van Kyew en Krementsjoeg.

Ten einde ten slotte samenwerking tusschen de beide bevelhebbers te verzekeren, werd GORTSCHAKOW opgedragen MENSCHIKOW bij alles, wat de verpleging der troepen in de Krim betrof, te steunen. Voortdurend werden de Russische troepen versterkt, einde October 1854 bedroeg de sterkte 100.000 man en 40.000 paarden, in Maart 1855 150.000 man en einde 1855 200.000 man. De verpleging van deze versterkingen gedurende den langen marsch naar de Krim geschiedde tot de aankomst te Perekop door de zorg van den commandant van het zuiderleger. Langs de marschwegen werden de noodige proviandvoorraden door commissionairs opgekocht en in een aantal aangevozen plaatsen in marschmagazijnen opgeslagen. Wijn, vleesch en fourage kochten de troepen zelf.

De verpleging dezer marcheerende troepen geschiedde zonder veel moeilijkheden; hierbij was van groot belang de omstandigheid, dat van twee marschwegen werd gebruik gemaakt en dat nog bijna de geheele oogst beschikbaar was.

De aanschaffing van de voor den duur der operatiën bestemde voorraden geschiedde door het ministerie van oorlog, den opperbevelhebber der troepen in de Krim MENTSCHIKOW, den commandant van het zuiderleger GORTSCHAKOW en gedurende korten tijd door den tot oppersten leider der verpleging benoemden generaal-gouverneur van Zuid-Rusland ANENKOW.

a. Het ministerie van oorlog had contracten gesloten voor de levering van meel en grutten, zoomede van haver, voor de magazijnen te Simferopol, Perekop en Kertsch.

b. De aanschaffingen van MENTSCHIKOW bepaalden zich tot het gebied van de Krim en hadden voornamelijk ten doel de inrichting van de lijn Perekop, Simferopol, Baktschisarai, Sebastopol. Zij strekten zich uit over meel, grutten, haver, gerst, hooi, brandewijn, beschuit, koren en slachtvee.

c. GORTSCHAKOW, die MENTSCHIKOW in zake de verpleging moest bijstaan, had zich in October 1854 tot den opperbevelhebber gewend met de vraag, wat van hem werd verwacht. Het antwoord volgde

eerst in December. GORTSCHAKOW moest, behalve voor groote voorraden meel, beschuit en grutten, te bergen te Kachowka en Perekop, ook zorgen voor uitbreiding van het mobiele magazijn, dat op de etappenlijn Perekop—Simferopol voor den toevoer van proviand naar de troepen moest zorgen. Wegens het slechte jaargetijde was het GORTSCHAKOW niet mogelijk, het verlangde te verzamelen, terwijl bovendien het vervoer over de zeer gebrekkige wegen op onoverkomelijke bezwaren stiet. Het mobiele magazijn bereikte eene sterkte van 6000 ossen- en 1000 paardenwagens. Hierdoor was het mogelijk gemaakt op de ruim 180 KM. lange lijn Perekop—Simferopol—Baktschisarai proviand aan te voeren voor het, in het begin van 1855, 150.000 man en 40.000 paarden tellende leger. Voor den toevoer van fourage en andere benodigdheden moesten de transportmiddelen van de Krim dienen.

Niettegenstaande voorraden verpleging, voldoende tot 1 Juli 1855, reeds verzameld geworden waren, werd van af November 1854 door de troepen vaak gebrek geleden, wat toegeschreven moet worden aan de omstandigheid, dat toen op het schiereiland zelf ruim 100.000 HL. proviand, echter te Berislaw, Kachowka, Genitschek en Melitopol nog 160.000 HL. proviand werkelijk aanwezig was, dus over een groot oppervlak verspreid, op grooten afstand van het leger.

Thans moeten wij een en ander mededeelen omtrent het benutten van de hulpmiddelen van het oorlogstooneel.

Bij het onvermijdelijk worden van den oorlog waren de bewoners van de districten Eupatoria en Sebastopol, uitgezonderd de Tataren, met vee en verplaatsbaar bezit, naar veiliger streken gevluht, terwijl de inwoners van de steden Kertsch, Feodosia, Sebastopol en Balaclawa naar Simferopol vertrokken.

In plaats nu, van de Tataren in hunne haardsteden te laten, kwam het noodlottig denkbeeld op, hen, als geloofsgenooten der Turken, met wie zij gemeene zaak zouden kunnen maken, naar verafgelegen gouvernementen te zenden. Wel werd in 1855 deze maatregel eerst betreffende een deel van de Krim en ten slotte geheel ingetrokken, doch het wantrouwen tegenover de Russische regeering was gebleven, ook na den oorlog, en het grootste deel der Tataren verliet de Krim, om zich op Turksch gebied te vestigen. Zoo verloor de Krim een gehoorzaam, matig volk.

Het samenstromen van stedelingen te Simferopol, van welke plaats het aantal inwoners van 14.000 tot 80.000 (consumenten dus) steeg, was voor de verpleging even nadeelig als het ontbreken der platte-landsbevolking langs den weg Perekop—Sebastopol. Immers de bewoners van eene streek heeft men bij het benutten der locale bronnen noodig, niet alleen, als zeer geschikte werkkrachten bij het verzamelen en laden, maar ook, omdat zij van de gesteldheid in alle opzichten tot in details op de hoogte zijn.

Het benutten der hulpmiddelen van de Krim door de binnenruk-

kende troepen ontaarde inderdaad in regellooze requisitiën, die het land, zoowel als de troepen zelf, zeer veel schade deden. Reeds in November 1854 waren de bronnen des lands nagenoeg uitgeput. Voor een groot deel moet dit worden toegeschreven aan de te groote zelfstandigheid, die den troepen was gegeven ten opzichte van het aanschaffen van verpleging. Slechts aan de naaste toekomst denkend, putten zij steeds de streek, in de onmiddellijke nabijheid der kwartieren gelegen, geheel uit, omdat daar in den regel het benoodigde op de gemakkelijkste wijze was te verkrijgen. Toen dus de tijd kwam, dat de aanvoer door de, in den winter zoo goed als onbruikbare, wegen nagenoeg onmogelijk was, kon in de Krim bijna niets worden verzameld. Hieruit blijkt, dat de gang der verpleging in het groot door de leiding behoort te worden vastgesteld. Deze had, gelet op den tijd van het jaar, moeten beginnen met het benutten der voorraden in den rug van het leger en dus de zelfstandigheid der troepen in zake de verpleging moeten beperken, om in den moeilijken winter-tijd over de voorraden der streek zelve te kunnen beschikken.

De gebreken in de verpleging van het Krimleger zullen er zeker aanleiding toe zijn geweest, dat de proviand-commissie te Simferopol van hare positie en als leidende en als plaatselijke verplegings-autoriteit werd ontheven en dat in December 1854 een generaal-intendant van het Krimleger werd benoemd. (WUNSCH.)

Hiermede had elk der beide legers een commandant (resp. GORTSCHAKOW en MENTSCHIKOW) en een generaal-intendant (resp. SATTLER en WUNSCH). Het militaire opperbevel over beide legers voerde de keizer, terwijl tot opperste leider van de verpleging der beide legers, met standplaats Cherson, werd benoemd ANENKOW, generaal-gouverneur van Zuid-Rusland; deze werd echter spoedig weder van zijne functiën, als verplegingsleider, ontheven, daar het bleek, dat de leiding van de verpleging van een opereerend leger, ver van het operatietooneel, zonder bekendheid met de militaire gebeurtenissen en zonder eenigen invloed op de operatiën te kunnen oefenen, tot bezwaren moest leiden.

d. ANENKOW had voor het aanschaffen van de artikelen, die in het steppengebied niet verkrijgbaar waren, de gouvernementen Koersk, Woronesj, Charkow en Jekaterinoslaw aangesproken, totaal voor het leveren van meer dan 120.000 HL. beschuit, meel, grutten, gerst en haver.

Deze voorraden werden verzameld door verdeeling over de gouvernementen tegen vastgestelde prijzen; deze aanschaffingen droegen dus het karakter van oorlogsleverantiën, terwijl SATTLER in den regel door tusschenkomst van commissionairs kocht. Behalve de hier genoemde voorraden deed ANENKOW nog 9000 stuks slachtvee aankopen.

Bij vergelijking van het benoodigde met het voorhandene blijkt, dat de verpleging van het Krimleger, als men voor de paarden gedurende de zomermaanden op groen voeder rekent en voor hooi-

aanschaffing tijdig werd gezorgd, tot het voorjaar van 1856 was verzekerd, daarbij aannemende, dat de verplegingssterkte ongeveer 200.000 man bedroeg.

Alleen de behoefte aan slachtvee overtrof den voorraad, die in de Krim aanwezig was.

Zooals reeds werd vermeld, moesten de groote voorraden, die noodig waren naar de Krim worden gebracht van zeer ver verwijderde streken, waarvoor dus een groot aantal voertuigen voortdurend in gebruik waren.

De te Berislaw, Kachowka, Genitschek, enz. aanwezige voorraden, uit ver afgelegene streken daarheen gebracht, kunnen derhalve als basisvoorraden worden beschouwd en hadden ongeveer de zelfde beteekenis, als de voorraden, tegenwoordig in oorlogstijd aanwezig in de depots in het achterland.

Merkwaardig was voorts, dat in den Krimoorlog, in plaats van brood, beschuit werd verstrekt. De troepen toch, die als regel zelf hun brood bakten, hadden daarvoor, wegens de nabijheid des vijands en het gebrek aan brandhout, zeer weinig gelegenheid.

Ook in den rug van het leger kon, mede wegens houtgebrek, weinig sprake zijn van aanleg van groote bakkerijen, om daaruit het brood aan de troepen te verstrekken. Het verstrekken van beschuit geschiedde: 1°. door een klein aantal door de intendance ingerichte bakkerijen; 2°. door de gouvernementen in het etappengebied, welker inwoners tegen vastgesteld loon werkten; en 3°. door leveranciers.

Het organiseeren van den toevoerdienst had met groote bezwaren te kampen. De plaatsen toch, waar de groote voorraden in magazijnen waren opgeslagen, lagen tot op meer dan 300 KM. van Simferopol verwijderd.

Als hoofdetappenlijn, waarlangs ook de troepenversterkingen marcheerden, werd gebruikt de weg Perekop—Simferopol. De tweede etappenlijn, hoofdzakelijk bestemd voor den toevoer uit de havens van de Zee van Azow, voerde van Genitschek over de Tschongaarsche brug, Scherep naar Simferopol. Van uit Simferopol werd de verpleging gebracht naar de magazijnen in de dislocatiegebieden van de troepen. Wij moeten hierbij opmerken, dat eene volkomen insluiting aan de noordzijde nooit heeft plaats gehad.

Op de hoofdetappenlijn trof men nog een vijftal magazijnen aan, voornamelijk ten behoeve van de doormarcheerende troepen, terwijl op de tweede etappenlijn nog een reservemagazijn te Bokassa was ingericht voor het geval, dat de vijand van Eupatoria uit de hoofdetappenlijn zou hebben onderbroken.

De aanvoer van proviand over de lijn Perekop—Simferopol en voorts naar de magazijnen nabij de troepen was opgedragen aan het mobiele magazijn, terwijl de fourage door de transportmiddelen van de Krim naar de plaats van bestemming moest worden gebracht.

Voor het vervoer der voorraden naar de basismagazijnen in het

N. van Taurië werd door de leverende gouvernementen van hunne eigen voertuigen gebruik gemaakt. Voor het vervoer van de basis-magazijnen naar Perekop en dat over de tweede etappenlijn werd gebruik gemaakt van de transportmiddelen van het gouvernement Taurië.

Het behoeft ons niet te verwonderen, dat de behoefte aan voertuigen in de Krim het aanwezig zijnde aantal verre overtrof, want niet alleen de verplegingsdienst maar ook de munitieaanvoer en de hospitaaldienst vroegen hun deel.

Rusland bezat toen nog zeer weinig spoorbanen; van het bouwen van eene lijn, aansluitende aan eene reeds bestaande, ten bate van het oorlogsvervoer, kon geen sprake zijn.

Uit het voorgaande blijkt genoegzaam de noodzakelijkheid, dat een groot leger, gedwongen zijnde op te treden op een oorlogstooneel, arm aan goede wegen en aan natuurlijke hulpbronnen over eene spoorlijn beschikt.

De verbondenen hadden in de Krim eene spoorlijn over kleinen afstand aangelegd met behulp van over zee aangevoerd materiaal.

Het langdurig vertoeven der troepen in eene vrij beperkte ruimte was op de landbouwproductie in Taurië van grooten invloed. De productie daalde sterk, hetgeen was toe te schrijven: 1°. aan het in gebruik zijn van de voertuigen, die anders bij het landbouwbedrijf werden benut; 2°. aan het intreden van gebrek aan werkvee, dat voor de verpleging was benut, zoowel voor trekkracht als voor consumptie.

In verscheidene deelen van Taurië werd het land niet bebouwd, de landbouwers legden zich liever toe op hooiwinnen, dat hun, bij de reusachtige legerbehoefte, met weinig kosten eene groote winst beloofde. Het vee verkochten zij gaarne, om op deze wijze meer hooi over te houden en dit tegen hoogen prijs te gelde te maken.

Wat deed men nu van de zijde van het leger om gebrek aan slachtvee te voorkomen? De intendance had buiten het schiereiland eene hoeveelheid vee moeten verzamelen en dit naar de troepen moeten vervoeren. GORTSCHAKOW gaf echter bevel, dat door de troepen geen rundvee meer voor consumptie mocht worden aangekocht. Deze maatregel had echter weinig uitwerking: de order werd of niet nageleefd, of het benoodigde werd door de troepen bij de intendance aangevraagd. Om aan die aanvragen te kunnen voldoen, moest de intendance over eene hoeveelheid slachtvee beschikken. Deze hoeveelheid bedroeg 17.000 stuks als resultaat van vroeger reeds getroffen maatregelen. Het grootste deel daarvan werd achtereenvolgens aan de troepen uitgegeven en 1500 stuks naar Feodosia, waar veel hooi voorhanden was, gedreven. Toen echter ook daar de hooiprijzen meer dan verdubbeld waren, werd om de onderhoudskosten te verminderen, het tot nog toe in eigen beheer verpleegde slachtvee overgegeven aan aannemers, tegen vastgestelde vergoeding voor hooi,

met de verplichting te allen tijde op verlangen 200 stuks (de behoefte voor 1 dag) binnen 15 en de rest binnen 40 dagen af te leveren. Hierin schuilt gevaar: de aannemer is speculant, hij waagt zelfs het verkoopen der overgenomen dieren, op gevaar, ze misschien tegen den dubbelen prijs te moeten terugkopen, want hij dekt het verlies aan den eenen kant door eene veel grootere winst aan den anderen kant.

Het was te voorzien, dat de gladde wegen, 's winters, en het hooigebrek weldra groote bezwaren zouden opleveren wat de voorziening betreft in vee, dat over grooten afstand zou moeten worden voortgedreven. Daarom kon een deel van het vleeschraton door vet, grutten, zout, peper en uien worden vervangen. Voorts werd aangeschaft 100.000 pud (à 16,381 KG.) vleeschbouillon; 1500 pud pekelvleesch, afkomstig van de als trekdier niet meer bruikbare runderen van het mobiele magazijn, vulden de vleeschbehoefte op de etappenlijn aan.

Vermeldenswaard zijn ook de voorzorgen, om de behoefte aan hooi te dekken. Voor dit doel kreeg de gouverneur-generaal van Nieuw-Rusland opdracht door ambtenaren te laten vaststellen, welke voorraden de grondeigenaars en landbouwers, na dekking van hun eigen behoefte, tegen vastgestelde vergoeding, zouden kunnen leveren. Deze schatting beloofde 11 millioen pud hooi, in werkelijkheid werd slechts 1 millioen pud geleverd. Dit groote verschil wijst op de geringe waarde van eene berekening, die waarschijnlijk op normale gevallen werd gebaseerd, zonder te letten op de bijomstandigheden, die de oorlogstoestand met zich brengt. Aangezien er ook weinig kans bestond, het ontbrekende door aankoop van commissionairs te verkrijgen, werd in Augustus en daarna in November, op advies van den Generaal-Intendant SATTLER, de sterkte aan paarden belangrijk verminderd door het wegzenden naar het gouvernement Cherson van een groot aantal pakpaarden, die, bij het stand karakter van den oorlog, bij de troepen niet noodig waren.

Eene moeilijke taak, waarvoor de intendance in 1855 stond, was het verzekeren van de verpleging voor 1856. De bronnen van het oorlogstooneel raakten meer en meer uitgeput, wat enorme stijging der prijzen ten gevolge had; daarbij kwam nog, dat de vijand zich in Mei 1855 meester maakte van de Zee van Azow, waardoor o.a. de Don niet langer als waterweg kon worden benut en groote voorraden werden verwoest.

Zonderling is het, dat men eerst in September begon voor de verpleging gedurende 1856 te zorgen. SATTLER deelt hieromtrent mede, dat de aanschaffingen slechts konden worden gedaan uit de voor 1856 toegestane gelden, met de verstrekking waarvan eerst in December werd begonnen, voorts dat de militaire positie in de Krim tot September onzeker was en men dus noch hoeveelheid, noch opslagplaatsen kon vaststellen. Hiertegenover moet worden opgemerkt, dat men toch zeer goed had kunnen voortgaan met het verzamelen

van verpleging uit verschillende deelen des Rijks in basismagazijnen van Taurië, welke voorraden men, zoo eene veranderde situatie zulks vereischte, gemakkelijker zou hebben kunnen verplaatsen, dan opnieuw te beginnen met verpleging te verzamelen, waar deze slechts in geringe hoeveelheid ter plaatse voorhanden was. De quaestie van de gelden behoort echter, waar het gaat om het bestaan van het leger, buiten beschouwing te worden gelaten.

Om nu bij de eerst in den herfst begonnen aanschaffingen voor 1856, nog voor het begin van den winter, zooveel mogelijk gereed te zijn, konden voor het leveren slechts korte termijnen worden gesteld. De leveranciers waren hiervoor echter niet te vinden. Niet de korte termijnen waren daarvan oorzaak, doch de omstandigheid, dat de aannemers borg moesten stellen. Zij hielden er n.l. rekening mede, dat, ingeval van nood, toch tot koop door commissionairs zou worden overgegaan; van genoeg nemen met prijzen beneden die, welke de artikelen in geval van nood zouden kunnen opleveren, zou dan, evenmin als van borgstelling, sprake zijn.

Evenals voor 1855 had het ministerie van oorlog ook ditmaal gezorgd voor groote voorraden aan proviand en haver, die te Alexandrowka en Woznesensk moesten worden gedeponeed.

Gaan wij ten slotte na de verplegings-situatie in het einde van Maart 1856, dus onmiddellijk voor den vrede te Parijs (30 Maart). Met de voorraden in de magazijnen van de Krim, de op weg zijnde transporten inbegrepen, kon de behoefte der troepen tot half April worden gedekt. Voorts waren te Nikoljew en Cherson voorraden verzameld voor het geval, dat de operatiën in het begin van het voorjaar aan den Dnjepr heropend zouden worden, terwijl uit de verder verwijderde gouvernementen groote voorraden werden gevoerd naar de basismagazijnen te Berislaw, Kachowka, Orochow en Melitopol, van waar, naar gelang van den loop der operatiën, de voorraden of naar Simferopol of naar den Dnjepr-mond konden worden gebracht.

In het begin van het voorjaar werd ook het sterk gereduceerde mobiele magazijn aangevuld, de ossen-halfbrigaden werden op 1000 voertuigen gebracht, terwijl in de gouvernementen Koersk en Woronesj twee nieuwe paarden-halfbrigaden à 1320 driespannige voertuigen werden gevormd, daar wederom was gebleken, dat paarden, als bespanning, verre boven ossen zijn te verkiezen.

(Wordt vervolgd.)

Korte mededeelingen omtrent militaire zaken in verschillende landen.

Algemeen: Het verkrijgen van waterstofgas te velde voor ballonvullingen. Glij- en vliegtoestellen over watervlakken, Streffl., April.

Amerika (Vereenigde Staten van Noord-): Vliegwedstrijden. Opleidingsofficieren. Vermeerdering van het aantal luitenant-kwartiermeesters, M. Woch., N°. 55. Manoeuvredivisie. Nieuw veldbrood, M. Woch., N°. 56. De reorganisatie en mobilisatie van het leger, Int. Rev., Mei. Instructeurs voor de militia. Officieren-ingenieurs, M. Woch., N°. 57.

Argentinië: Uitbreiding der vloot, Jahrb. A. u. M., Mei.

België: Verminderd spoortarief voor reserve-officieren. Verkorting van dienstdienst, Int. Rev., Mei.

Bulgarije: Legerbudget voor 1911, Streffl., April. Wijzigingen in het Bulgaarsche leger volgens de begrooting van 1911, Int. Rev., Mei.

Chili: Aanleg van versterkingen, Jahrb. A. u. M., Mei.

China: Het nieuwe marineministerie en de vernieuwing van de vloot, Int. Rev., Mei.

Denemarken: Nieuw kleedingvoorschrift, M. Woch., N°. 59.

Duitschland: Reorganisaties 1911—1915, Streffl., April. Kabelverbindingen met de koloniën, M. Woch., N°. 56. Nieuw springstofvoorschrift. Bepalingen op de oefeningen van de verlofgangers in 1911, Int. Rev., Mei. Bouw van nieuwe schepen. KRUPP's 35,5 cM. kanonnen, Jahrb. A. u. M., Mei. Keizer Wilhelmvereiniging. Waterdichte stof, M. Woch., N°. 58. Marsch met bepakking. Betrouwbaarheidsvlucht, M. Woch., N°. 59. Onderzoekingsstocht Kaïro—Kaapstad, M. Woch., N°. 62.

Engeland: Oprichting van een bataljon voor luchtscheepvaart, Streffl., April. Troepen uit Canada bij de kroningsfeesten. „Army rifle association.” Veteranen bij de kroningsfeesten. Cavalieriemachinegeweerafdeelingen, M. Woch., N°. 51. Veldsjerp voor infanterie-officieren. Snelvuurveldgeschut. Kustversterkingen en mobiele verdedigingscolonnen in Zuid-Afrika. Expeditie tegen wapensmokkelaars aan de Perzische Golf, M. Woch., N°. 53. Het leger volgens de begrooting van 1911—'12, Int. Rev., Mei. Afstandmeter. Opleiding der infanterie, M. Woch., N°. 60.

Frankrijk: Het ontwerp-kaderwet. Inschrijving van auto's en vlieg-machines, Streffl., April. Artilleriebewapening, Int. Rev., Mei. Lucht-torpedo. Schietproeven met geschut van 32 cM. Achterlijkheid van de Fransche marine-artillerie. Het kalibervraagstuk van het zware scheepsgeschut. Het nieuwe berggeschut. Nieuw geschut voor vestingen en belegeringsartillerie. Nieuwe schilden voor het 7,5 cM. veldgeschut. De beteekenis van de verwisseling van den minister van oorlog. Wielrijdersafdeelingen. Groote afstandsrit. Nieuw voorschrift voor den geneeskundigen dienst te velde. Bevorderingen. Veranderingen in de militiewet van 21 Maart 1905. Vestingmanoeuvres, Jahrb. A. u. M., Mei.

Oefening van eene veldbakkerij-sectie. »Officiers en réserve spéciale«, M. Woch., N°. 57. Luchtschipperskaarten, M. Woch., N°. 58. Groote manoeuvres. Garnizoensbibliotheken, M. Woch., N°. 60. Bevordering tot luitenant-kolonel van reserve-officieren. Luchtschipperskaarten, M. Woch., N°. 61.

Italië: Indeeling van militiekader. Onderscheidingsteekenen voor regimenten sappeurs en mineurs. Wapenoefeningen in Februari 1911. Verplaatsing van eene compagnie van discipline. Luchtvaart. Schenking van eene bestuurbare ballon aan het legerbestuur, Streffl., April. Proefmobilisatie van vrijwillige wielrijders en automobilisten, M. Woch., N°. 54. Het spoorwegvraagstuk. Vestingartillerie-schietschool te Bracciano, M. Woch., N°. 55. Bericht van den M. v. O. over de recruteeringsuitkomsten. Nieuwe formaties en garnizoenen. De reclame-commissie van het ministerie van oorlog, Int. Rev., Mei. Oorlogsbegrooting 1911—'12. Indeeling van het genie-specialistenbataljon. Marinebegrooting 1911—'12, Jahrb. A. u. M., Mei. Inrichting tot voorkoming van schokken bij voertuigen, M. Woch., N°. 61.

Japan: Officiersexamen aan de Toyama-krijgsschool. Herfstoefeningen Troepenverwisseling in Mandschoerije, M. Woch., N°. 55. De oorlogsvloot, Int. Rev., Mei.

Mexico: De eerste toepassing van vliegmachines in den oorlog, Streffl., April.

Nederland: Het Hollandsche versterkingsvraagstuk, Streffl., April.

Oostenrijk-Hongarije: Een tweede ontwerp van het exercitiereglement voor machinegewerafdeelingen, Int. Rev., Mei. Nieuwe rijdende mortieren, Jahrb. A. u. M., Mei. Slooping van vestingwerken. Opvouwbare bajonetten. Automobiëlcursus voor reserveofficieren. Toelagen voor officieren en manschappen der militaire aëronautische inrichting. Bijzondere toelagen voor luchtschippers. Korps-officierscholen, M. Woch., N°. 60. Schietcursus voor leeraars van middelbare scholen. Nieuwe generaalsplaatsen. Cavalieri manoeuvres. Donauflotielje, M. Woch., N°. 61. Nieuwe artillerieformaties, M. Woch., N°. 62.

Rumenië: Nieuwe artillerieregimenten N°s. 19 en 20. Manoeuvres 1911, M. Woch., N°. 56.

Rusland: De militaire luchtvaartinrichtingen volgens de laatste bepalingen, Int. Rev., Mei. Opperbevelhebber in het Amoergebied. Ontslagaanvraag van den minister van marine WOJEWODSKII. Weerbelasting voor de Israëlieten. Hoofdcomité voor kazernebouw. Uitkomsten van de recruteering. Militaire waarde der Kozakkenpaarden, Jahrb. A. u. M., Mei.

Servië: Generaalinspectie van het leger, M. Woch., N°. 57.

Turkije: Tijdschrift »De nationale verdediging«. Bestelling van geschut, M. Woch., N°. 54. Bestelling van veldgeschut bij KRUPP, Jahrb. A. u. M., Mei.

Zweden: Marine-aangelegenheden, M. Woch., N°. 54. Oefeningen in 1911. Rijcursus voor infanterie-officieren, M. Woch., N°. 58.

Zwitserland: Opleidingsofficieren, M. Woch., N°. 50. Militaire school in Zürich, M. Woch., N°. 53.

Boekaankondiging.

Etat actuel de la question des mitrailleuses, des fusils-mitrailleuses et des fusils automatiques, par le capitaine-adjoint d'état-major V. NOËL, inspecteur des études à l'école militaire de Bruxelles. (Overgedrukt uit de Revue de l'Armée belge.)

Dit werkje is een vervolg op twee vroeger uitgegeven geschriften van den zelfden Schrijver en wel: Les mitrailleuses 1906, en: Emploi des mitrailleuses sur le champ de bataille. Leur tactique. 1908.

Het voor ons liggende werkje kan echter zeer goed buiten verband met de beide vorengenoemde gelezen worden. Zooals toch reeds in de inleiding wordt vermeld, wordt in deze studie een volledig overzicht gegeven van den inhoud der vorige geschriften, waarbij rekening gehouden is met de talrijke veranderingen in de laatste jaren in den vreemde aangebracht in de organisatie der automatische wapenen.

Het eerste hoofdstuk wordt gewijd aan algemeene beschouwingen en de technische eischen, aan de mitrailleurs te stellen.

Het tweede hoofdstuk bevat eene bespreking van de karakteristieke eigenschappen der mitrailleurs.

Het derde hoofdstuk geeft een overzicht van de verschillende denkbeelden omtrent het gebruik der mitrailleurs, terwijl het vierde de tegenwoordige organisatiën in verscheidene landen vermeldt.

Het laatste hoofdstuk, dat aan de mitrailleurs gewijd is, behandelt eenige vreemde mitrailleurreglementen.

Dan volgen nog vier hoofdstukken, die het vraagstuk der machinegeweren onder de oogen doen zien, waarna in het slothoofdstuk de Schrijver nog eenige beschouwingen ten beste geeft.

Het geheele werkje, 126 bladzijden groot, geeft in beknopten vorm een goed overzicht over dit belangrijke onderwerp. L.

Les cuisines de campagne, par J. THYS, Sous-intendant militaire, chef de bureau au ministère de la guerre. Avec avant-propos, par H. BALTIA, Major d'état-major, chef de section à l'état-major de l'armée. Bruxelles. En vente chez l'auteur.

In zeer beknopten vorm, verduidelijkt door goede schetsen, geeft dit werkje een volledig overzicht van het vraagstuk der keukenwagens, zoowel van die *met*, als van die *zonder* vuurhaard (z. g. hooikistwagens). Waar dit vraagstuk ook bij ons aan de orde van den dag is en eene oplossing daarvan meer en meer blijkt dringend noodzakelijk te zijn, zal ook van deze bijdrage zeker met belangstelling worden kennis genomen.

De aanvallen op de Nederlandsche schoolgymnastiek weerlegd, door J. A. VAN DER BOOM, aangevuld met eene verdediging van het bij de K. N. Marine gevolgde stelsel, door J. H. A. L. Baron MELVILL VAN CARNBEE, Kapitein der Mariniers, benevens verschillende uitspraken van physiologen. *Haarlem*, 1911. H. D. TJEENK WILLINK.

In den strijd, welke sedert eenigen tijd ook ten onzent gevoerd wordt tusschen het Duitsche en het Zweedsche stelsel van gymnastiek vormt het werk, waarvan wij den titel hierboven afschreven, eene bestrijding van: Het Zweedsche stelsel van gymnastiek van den Heer H. P. HUBERT VAN BLIJENBURGH, dat in den jaargang 1910 van dit Tijdschrift op blz. 142 aangekondigd werd.

Behalve de „bespreking en weerlegging” van dit laatste werk door den Heer VAN DER BOOM en de verdediging van de handleiding voor het onderwijs in de gymnastiek en het bij de Marine gevolgde stelsel door J. Baron MELVILL VAN CARNBEE, vindt men in het hier aangekondigde werk nog artikelen van Prof. G. DEMENY over het Zweedsche stelsel, van Dr. JEAN PHILIPPE over de keuze van eene methode van lichamelijke opvoeding, en van H. VAN HALL over Zweedsche gymnastiek en tuberculose.

Nadere opmerkingen over de toepassing van het tweeploegenstelsel bij de infanterie, door F. H. A. SABRON, gep. Luitenant-Generaal, Adjudant in B. D. van Hare Majesteit de Koningin, Oud-Minister van Oorlog, *'s-Gravenhage*, 1911. DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

Deze brochure vormt, als het ware, een vervolg op de, op blz. 888 van den vorigen Jaargang, door ons aangekondigde: »Eenige opmerkingen over de toepassing van het tweeploegen-stelsel bij de infanterie«. Een vervolg, maar ook eene nadere toelichting! Uit deze laatste ontwaarden wij tot ons genoegen, dat thans gedeeld wordt de in bovenbedoelde aankondiging uitgesproken verwachting, dat eenig meerder vooruitzien ten aanzien van maatregelen, die met de invoering van het ploegen-stelsel verband hielden of daarop invloed konden uitoefenen, had kunnen leiden tot vermindering der teleurstellingen, die thans ondervonden zijn.

Intusschen blijft ook bij den in deze brochure gevolgden betoogtrant ons bezwaar bestaan, dat te veel wordt getracht te bewijzen, dat de toestand door invoering der ploegen niet *slechter* werd, dan hij vroeger was. Daargelaten, dat wij dit laatste *wel* meenen, en, naar wij oordeelen, op meerdere goede gronden, moet toch aan elke wetswijziging de eisch gesteld worden, dat zij ons voorwaarts brengt op den weg, die naar meerdere volkomenheid leidt, en *niet*, dat zij den toestand niet slechter maakt, dan deze voorheen was. Vooral ten aanzien van het hier besproken onderwerp mag dit niet geschieden, omdat de geheele beweging tegen het blijvend gedeelte haar oorsprong

en haar *raison d'être* vond in de gedachte, die, naar veler meening zoo dringend verwezenlijking vorderde, n.l. dat de milicien voor oefening en niet voor het verrichten van corvee- en andere diensten onder de wapenen is. Men streefde dus naar *beter* toestanden en niet naar *de zelfde* of *slechtere*. Met groote instemming lazen wij in dit verband dan ook op blz. 51 van deze brochure: »doch zij (de getallen, aangevende het aantal voor evengenoemde diensten aan de oefening onttrokkenen) duiden op toestanden die, in welk stelsel van leger-
vorming ook, beslist nadeelig zijn te achten«. En zoo lang een blijvend gedeelte noodig is, hetzij voor het verrichten van corveediensten, hetzij met het oog op eene eventueele mobilisatie, staat te vreezen, dat dergelijke, »beslist nadeelige« toestanden aanwezig zullen blijven.

De Ontwerp-Militiewet, ook beschouwd uit het oogpunt der Bereden Wapens, door MILES CIVILIS.
Utrecht. A. W. BRUNA & ZOON.

In deze, zeer lezenswaardige, brochure geeft S., naast een overzicht van het thans bij de Volksvertegenwoordiging aanhangige ontwerp-militiewet, eenige critische beschouwingen omtrent de hoofdbeginselen welke daarin zijn neergelegd. Op deze laatste zullen wij hieronder met enkele woorden de aandacht vestigen.

De verkorting van den diensttijd bij de militie en de landweer tot, te zamen, slechts 11 jaar, ontmoet, niet onverklaarbaar, bij den S. groot bezwaar, omdat daardoor, ondanks het grootere contingent en de dientengevolge grootere offers, welke van de schatkist geëischt worden, niet alleen geen uitbreiding, doch zelfs een kleine teruggang in het geheele aantal onzer levende strijdkrachten teweeggebracht wordt. Door dezen maatregel zal jaarlijks een belangrijk kapitaal vernietigd worden, dat in den vorm van geoefendheid in de nog volkomen voor den oorlog bruikbare, te paspoorteeren lichten 1) voorhanden is, eene geoefendheid, die ten koste van belangrijke uitgaven van de zijde van den Staat verkregen is. Wel zou men, ten aanzien van de tot landstormplicht aangewezenen, deze geoefendheid als niet geheel verloren kunnen rekenen, omdat deze in den landstorm tot den dienst met de wapenen verplicht zullen zijn, doch waar de landstorm slechts tot eene aanvullingsreserve bestemd is, zullen de diensten, welke de geoefenden daarin kunnen bewijzen, niet in verhouding staan tot die, welke zij in de georganiseerde strijdmacht zouden hebben kunnen leveren en het hierboven geconstateerde verlies dus blijven bestaan.

Wij achten het, met S., aannemelijk, dat de actie tegen de 3^e herhalingsoefening de eerste aanleiding tot het ontwerpen van den verkorten diensttijd geweest is; wij meenen echter, dat men door den duur der herhalingsoefeningen binnen de grenzen van het hoog noodige te beperken, aan in dit opzicht eenigszins te billijken grieven

1) In haar gewijzigd voorstel, dat met de M. v. A. ingezonden werd, wordt voor de bereden Wapens de 8-jarige duur van den militiedienstplicht door de Regeering hersteld.

te ontmoet zou hebben kunnen komen; zij, die zich hiermede niet tevreden gesteld zouden hebben, zullen nu hunne actie tegen het z.g. militarisme toch wel op andere wijze voortzetten.

Een tweede bezwaar wordt geopperd tegen het stelsel der militaire werkers, een naam die onwillekeurig doet denken aan de heeren-diensten uit lang vervlogen tijden, al hebben deze ook een militair vernis. De hiertoe aangewezenen (in het geheel \pm 8000 man) gaan geheel voor de eigenlijke *krijgsmacht* verloren en worden in vredes-tijd verplicht tot een bijzonderen dienst, die o. i. niet in overeenstemming is met het denkbeeld, dat aan den persoonlijken dienstplicht ten grondslag ligt. De gelukkigste oplossing voor het vinden van het voor de corveeën benodigd personeel, schijnt deze niet.

De verkorting van den eerste-oefeningstijd tot $6\frac{1}{2}$ maand voor hen, die aan eischen van lichamelijke geoefendheid voldoen, vindt bij S. te recht instemming. Zijn denkbeeld om gelijke verkorting toe te staan aan hen, die in militaire kundigheden blijken even ver gevorderd te zijn, als de milicijen na een oefeningstijd van 2 maanden, schijnt ons minder aanbevelenswaardig toe; alleen reeds, omdat eene norm hiervoor moeilijk te vinden zou zijn en men bij de practische toepassing toch weer op allerlei bezwaren zou stuiten. O. i. had echter geen enkel bezwaar behoeven te bestaan tegen het behoud van eene categorie van 4-maanders, wanneer men als zoodanig alleen hen toe liet, die blijken gaven de geoefendheid te bezitten, welke de soldaat moet verkregen hebben, om als geoefend man de oefeningen der compagnie te volgen. Ja, men zou zelfs kunnen zeggen, dat dit in eene lijn van het wetsvoorstel ligt. Zooals wij reeds meer uiteengezet hebben, zou hiertoe het behouden van het voorbereidend militair onder-richt in zijn tegenwoordigen vorm niet noodig geweest zijn.

S. geeft de voorkeur aan opheffing van het blijvend gedeelte en opkomst der militie in eens. Acht men het eerste te radicaal, dan heft z. i. het ontwerp de bezwaren van het tweeploegenstelsel op de beste wijze op; wij zouden liever zeggen: brengt het ontwerp die bezwaren tot kleinere verhoudingen terug. Waar toch de winterploeg $\frac{1}{5}$ der lichte bedraagt, zijn die bezwaren altijd nog van beteekenis.

Kaderplicht, vrijstelling der kostwinners en keuring vóór de loting vinden over het algemeen instemming. Niet alzoo de uitbreiding der regimenten infanterie met één bataljon, ¹⁾ waartegen inderdaad ook veel aan te voeren is. Het door S. en ook reeds door anderen aanbevolen stelsel, om althans in de toekomst, d. i. dus na behoorlijke voorbereiding daartoe, te geraken tot regimenten van 3 bat^{ns}, die in oorlogstijd verdubbeld zouden worden, verdient zeker overweging.

Gelden de vorenstaande beschouwingen het ontwerp in het algemeen en de onbereden Wapens, ook ten aanzien van de bereden Wapens oppert S. verschillende bezwaren. In de eerste plaats, dat de vergrooting van het contingent, als gevolg van den verkorten dienst-tijd, uitgaven zal veroorzaken voor uitbreiding der vredessterkte aan paarden, stelling, kazerneering, maneges, enz., waarop in het ontwerp — evenmin als op de grootere sterkte van het contingent — gerekend is. ²⁾ Voorts tegen het stellen van een uniformen eerste-oefeningstijd

¹⁾ Zie noot 1 op voorgaande blz. ²⁾ Volgens de M. v. A. twee.

van twee jaren voor de bereden Wapens, terwijl deze bij de onderscheidene Wapens uiteraard verschillend kan en dus ook moet zijn, en bovendien de talrijke diensten, bij die Wapens voor het blijvend gedeelte te verrichten, zich er tegen verzetten het geheele eerste verblijf onder de wapenen als eerste-oefeningstijd te beschouwen. Was inderdaad een duur van den eerste-oefeningstijd van 2 jaren noodig, dan zou eene derde lichting voor den dienst als blijvend gedeelte onder de wapenen moeten zijn.

Met S.'s voorstel om de sterkte der cavalerie tot op de helft terug te brengen en het aldus vrijkomende bedrag te bestemmen voor het oprichten van wielrijderafdeelingen en houwitserbatterijen, zoowel als met verschillende der voor dat voorstel aangevoerde argumenten, zal, om begrijpelijke redenen, bezwaarlijk ingestemd kunnen worden.

Voor veld- en rijdende artillerie bepleit S. een eerste-oefeningstijd van één jaar, waarna een deel der lichting als blijvend gedeelte onder de wapenen gehouden moet kunnen worden; terwijl van de trein de eerste periode op $4\frac{1}{2}$ à 5 maanden, de tweede op één jaar gesteld wordt. Wanneer de trein uit de vredesorganisatie vervallen kan, doordien men op andere wijze in de vredes-treindiensten voorziet, dan zou het zeker de voorkeur verdienen, de voor oorlogstijd benoodigde treinsoldaten uit de oudere lichtingen der bereden Wapens te nemen, aan welke dan ook, in verband daarmee, landweerplicht ware op te leggen.

Ter aankondiging ontvangen.

Het duel en de anti-duel-beweging, door H. KERREMANS, Kapitein der Artillerie. (Orgaan der Indische Krijgskundige Vereeniging, N°. 34.)

L'Escaut, le droit international et les traités, par G. BRIGODE et M. DUCARNE, Avocats près la Cour d'appel. Rapport présenté à la Section de Droit maritime et colonial Mars 1911. Préface de M. LÉON HENNEBICQ, Président. *Bruxelles*, 1911. VVE F. LARCIER.

Neue Studie über den Schrapnellenschuss, von H. ROHNE, Generalleutnant z. D. *Berlin*, 1911. A. BATH.

De Ontwerp-Militiewet, ook beschouwd uit het oogpunt der Bereden Wapens, door MILES CIVILIS. *Utrecht*. A. W. BRUNA & ZOON.

Door de vereeniging „Ons Leger” zal een maandblad worden uitgegeven getiteld „Leger en Volk”.

Het eerste nummer verschijnt op 15 Juli a.s.

De Commissie van redactie bestaat uit de heeren: H. B. J. I. LOOIJMANS, kapelaan te Breda, G. L. BREEDVELT, leeraar H. B. S. te Bergen op Zoom, en J. K. BREDERODE, hoofdredacteur Bredasche Courant te Breda.
